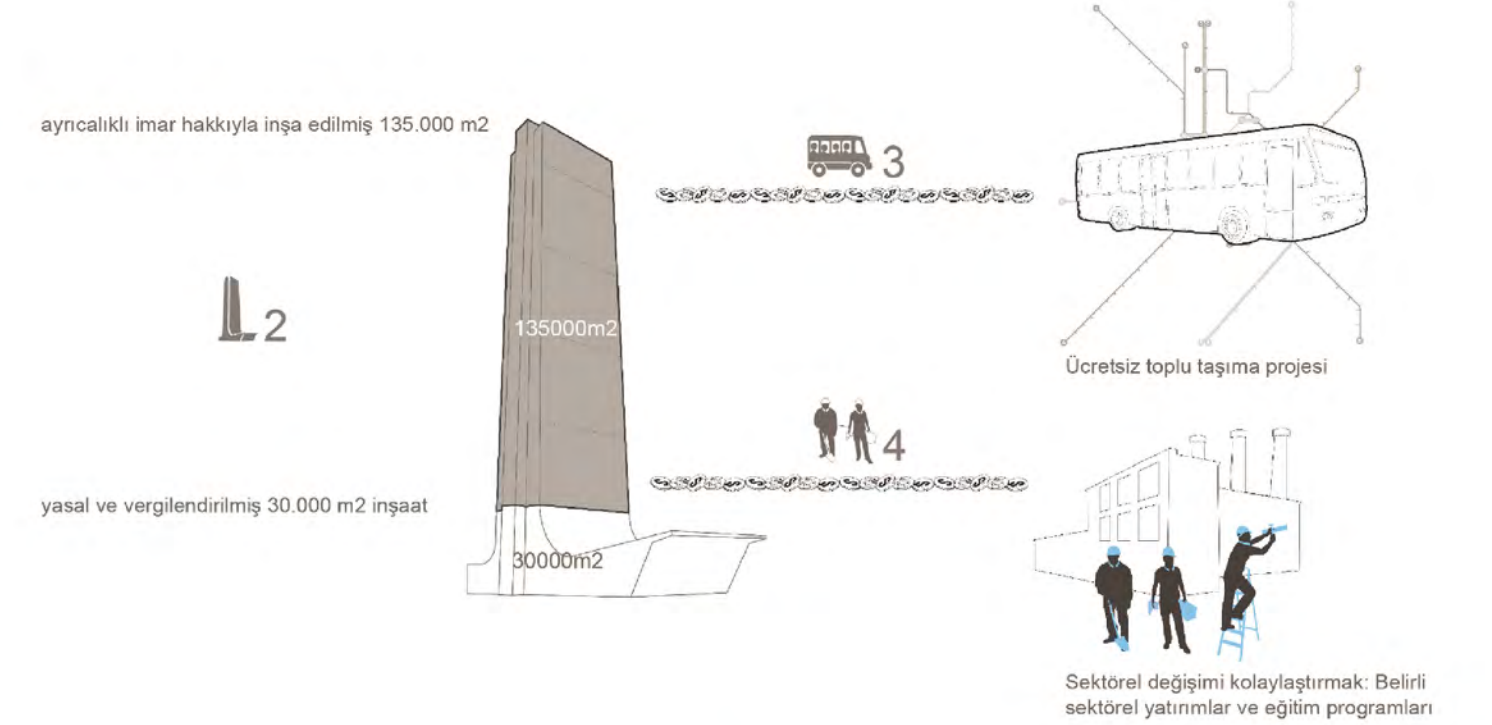
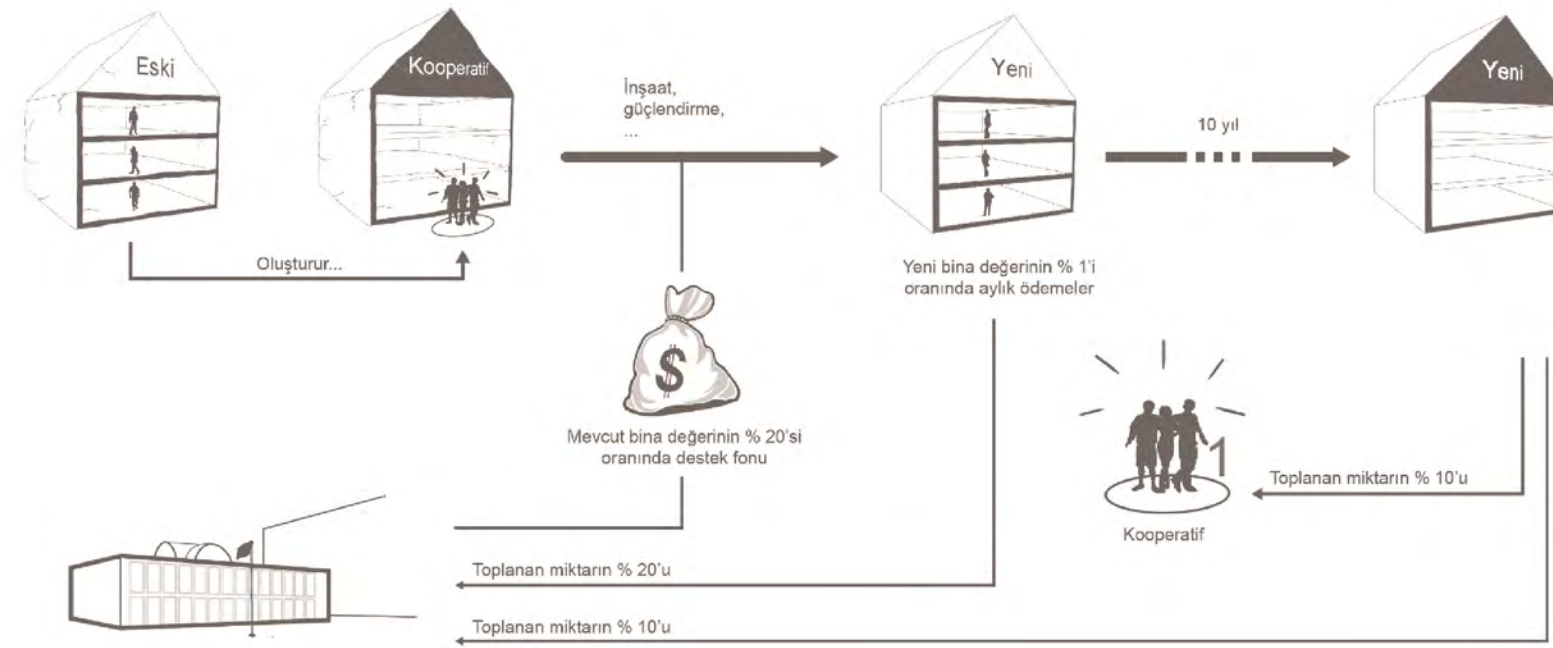
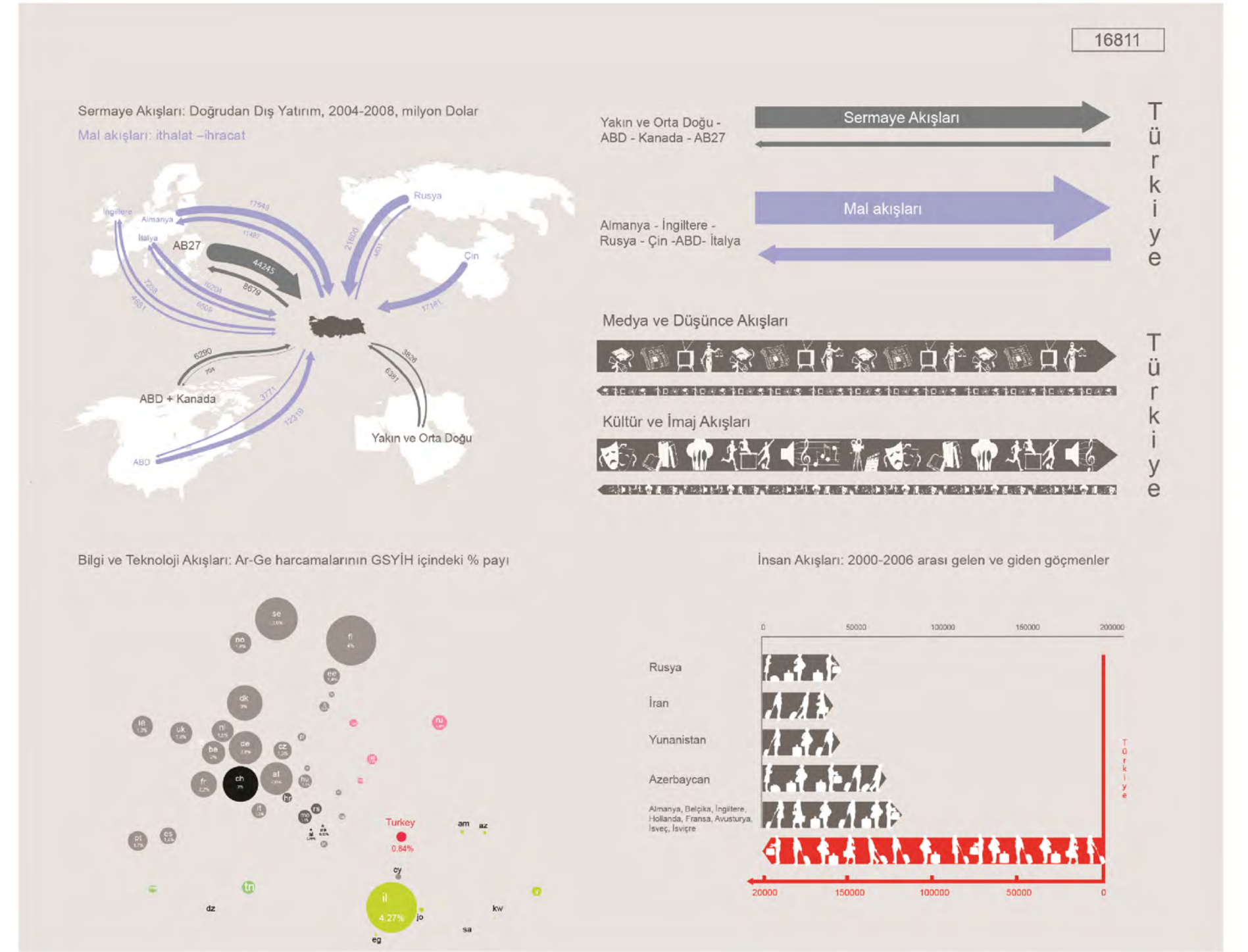

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

GİRİŞ: Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

Bir şehrin geleceği üzerine düşünmeye nereden başlamalı? Hele ki İstanbul gibi tarihsel ve uçsuz bucaksız bir kent için tahayyüllerin merkezinde ne olmalı? Sheakspeare'in ünlü sözü¹ “*Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?*” bugünün kentselliği ve demokrasisi için sanıyoruz ki uygun bir hareket noktası ve perspektif sağlamaktadır.

Günümüzde kentler yaşayanlarına daha iyi, konforlu, refah bir hayat sunmak konusunda diğer kentlerden ayrılmaya çalışmaktadır. Bunu başarabilen kentler hem küresel akışların yoğunlaştığı hem de kapitalist süreçlerden daha az etkilenen, daha insani mekânlar olmaktadır. İnsani süreçlerin yönlendirdiği kentlerde yaşam kalitesi artmakta, yaşanabilirlik arttıkça kent küresel akışların yoğunlaştığı bir mekâna dönüşmekte ve bu yoğunlaşmalar kentlilere daha evrensel, huzurlu bir gündelik hayat ve kendini gerçekleştirme imkânları sağlamaktadır.

Bu çalışma İstanbul'un geleceğini düşünürken merkezine insanı alarak, İstanbul'u mevcut ve gelecekteki kullanıcıları için mutlu ve huzurlu bir kent yapmak üzere, insana yatırım yapan, insanı önceleyen, insana değer veren bir politik tahayyülü benimsemiştir.

1980'lerden itibaren İstanbul'un küresel kent olmasına ilişkin vizyon sıkça dile getirilmeye, daha yaygın biçimde kabul görmeye ve farklı politik perspektiflerin bile uzlaştığı bir hedef haline gelmeye başlamıştı. Aradan geçen 30 yılda İstanbul nüfus ve yayıldığı alan bakımından yaklaşık 4 kat büyürken, küreselleşme yolunda önemli mesafe kat edildi ve kent ciddi anlamda çehre değiştirdi.

İstanbul'un küresel kent haline gelmesi Türkiye'nin gelişmesi, dünya ile bütünleşmesi ve demokratikleşmesi için de önemliydi, nitekim küresel akışlarla büyük ölçüde İstanbul üzerinden ilişkilendi. AB ile uyum süreçleri de dâhil olmak üzere bütün uluslararası ilişkilerde Ankara'yı gölgede bırakan İstanbul, başkent gibi davranmayı ve yaşamayı sürdürdü. İstanbul, Türkiye için dünya pazarları ve kapitalist sistem ile olduğu kadar demokratik süreçler ve modernleşme dinamikleriyle de bütünleşmede ilk pencere oldu. İstanbul ilk bakışta diğer küresel kentleri andıran yeni bir çehre edindi, kentin kimi bölgeleri parlatılarak diğer küresel kentlerle benzeşti. Yine de küresel İstanbul'dan söz ederken tedbirli olmaya, bu ilk okumayı derinleştirmeye, var olduğu iddia edilen küreselliği çeşitli kriterler aracılığıyla ölçmeye gereksinimimiz var.

İstanbul'a batığımızda hala yarıdan fazlası kaçak yapılaşmış, akılcı ve demokratik biçimde planlamayan, gelişmesi kontrol edilemeyen, enformel süreçlerin hakim olduğu bir kent görmekteyiz. Bu enformellik küreselleşme ile bütünüyle uyumsuz olarak resmedilmeyip, enformel küresellik olarak yorumlanabilse de (Keyder 2000), genel eğilim bu enformel süreçlerin formelleştirilmesi yönünde. Formelleştirme çabaları küreselleşme tahayyülleriyle örtüşürken, küresel kentin ürettiği yeni eşitsizlikler ve olumsuzluklar da söz konusu. Küreselleşmenin kentin sermayeyi cezpt etmek için dönüştürülmesi olarak algılanmasıyla, sürecin insani bilançosu geniş

¹ Sheakspeare'in Coriolanus adlı trajedisinde Sicinius “*şehir dediğin insandan gayri ne ola ki*” diye sorar, kentlilerin cevabı onu onaylar niteliktedir: “*Doğru, insanlardır şehir*”... Orijinal metin şu şekildedir:

- Sicinius: “*What is the city but the people*”
- Citizens: “*True. The people are the city*”.(William Sheakspeare, Coriolanus)

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

toplum kesimleri için yeni olumsuzluklarla yüklendi, kenti küresel kent yapacak özgünlükler yitirmeye başlandı, sürdürülemez politikalarla kente karşı işlenen suçlar yaygınlaştı, etnik, inançsal, sınıfsal ayrışmalar çoğaldı, kentsel gerilimler arttı (Erder 1997) ve bizzat küresel kent vizyonunu tehdit eder hale geldi.

Küreselleşmeyi daha iyi anlamak, İstanbul'un küresel kent olmasına yönelik bu kaçınılmaz süreci daha insani, daha demokratik bir çerçeveye çekmek, kent için daha akılcı ve sürdürülebilir bir kentsel politika üretmek, alternatif bir küresel İstanbul vizyonu belirlemek gerekmektedir. İstanbul'un mevcut küreselleşme vizyonu kenti büyütme ve daha çok sermaye çekme odaklı bir yaklaşımdır.

Yaşadığımız dönem gerçek, samimi ve inandırıcı vizyonları çağırıyor. Uzlaşma kültürünün ön plana çıktığı bu dönemde gerek piyasayı, gerekse farklı toplumsal talepleri ikna edemeyen önerilerin güçlü destek bulmaları mümkün olmuyor. Bu açıdan İstanbul için sloganlaştırılmış ancak içeriği net olarak tanımlanmamış küresel kent vizyonunun sorgulanması ve uzlaşma içinde yeniden üretilmesi gerekmektedir (Pratt 2010; Brugmann 2009).

Yerel özgünlüklerini ve potansiyellerini keşfetmiş, bunları bir vizyona çevirmiş, bu çerçevede yerel ekonomik kalkınma modelini geliştirmiş, mekansal gelişme stratejilerini belirlemiş ve buna uygun planlı kentsel alanlar üretmiş, yaşam kalitesini ve kullanım değerlerini arttırmış, planları ve kentsel hizmetleri akıllı ve güncellenebilir bir veri tabanı aracılığıyla yöneten kentler, küresel dünyanın yeni markaları haline gelmektedir. Kent vizyonu, kentin kendini ve öz değerlerini yeniden keşfetmesidir; bu açıdan ithal vizyonların başarılı olması mümkün değildir. Kent için vizyon belirlenirken, kentteki karar sürecinde etkili olan ve bu kararlardan etkilenen tüm aktörlerin katılımı, vizyonun bir konsensüs sonucu belirlenmesi büyük önem taşır. Vizyonun gücü ona inananların sayısı ve gücüyle doğru orantılı olduğundan toplumsal kesimlerin dışlanmaması, iknası önemlidir.

Kentin insan, mal, bilgi, para, imaj vb. küresel akışlar için önemli bir birikim noktası olabilmesi, sunduğu hizmetlerin kalitesi kadar vaad ettiklerine de bağlıdır. Kent için yerel, bölgesel, ulusal ve küresel ufukları göz önüne alarak, yerel özellik ve potansiyelleri bir araya getiren, kentlinin benimsediği ve sahiplendiği bir kent vizyonu, kentsel gelişme dinamiklerinin garanti altına alınması, kentin markalaşması, kullanım değeri kadar imajının da geliştirilmesi açısından da gerekliliktir. Bu kentsel vizyon kentlilik bilincini ve kenti sahiplenmeyi arttıracak bir sosyal kapital biriktirme süreci olarak görülmelidir.

Buna göre birinci bölümde İstanbul'un küresel kapasitelerini küresel akışlar bağlamında değerlendirerek İstanbul'un küresel kent vizyonu açısından güçlü ve zayıf yanları, sunduğu yaşanabilirlik imkânları ortaya konmuştur. İkinci bölümde yaşanabilirlik, yapabilirlik ve kent hakkı ekseninde gelişen yeni kentlilik anlayışları bağlamında bir İstanbul tartışması yapılmıştır. Üçüncü bölümde bu vizyona erişmek için gerekli nüfus ve mekân politikalarının temel ilkeleri belirlenmiştir. Dördüncü bölümde bu alternatif vizyonu mümkün kılacak planlama ve kent yönetimi politikaları dünya örneklerine atıflarla seçilmeye ve temel sorun alanlarına dair öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

1. KÜRESEL AKIŞLAR AÇISINDAN İSTANBUL

1980 sonrası dünya kapitalizmine hızla eklemlemeye başlayan Türkiye’de bu sürecin öncüsü her dönem önemli bir dünya kenti olmuş olan İstanbul oldu. Küresel İstanbul; liberal, sosyal demokrat, İslamcı, muhafazakar tüm iktidarların, muhalefetteyken eleştirdikleri, iktidardayken ise küçük nüanslarla ortaklaşa paylaştığı bir vizyon oldu (Bora 1997). 1990’lı yıllar “İstanbul’u satmalı mı?” ve “İstanbul’u nasıl satmalı?” tartışması ile geçti (Keyder 1993). 2000’li yıllar ise bu vizyon doğrultusunda uygulamalara sahne oldu denilebilir. Gerçekten de İstanbul hem demografik olarak hem de mekânsal olarak en radikal dönüşümleri yaşayan kentlerden biri olmuştur bu dönemde. Ancak bütün bu dinamizm İstanbul’un küresel düşlerinin gerçekleştiği anlamını taşıyor mu? Yoksa İstanbul’da eksik tanımlamaya dayalı bir yanılısama mı yaşanıyor? İstanbul için sloganlaştırılmış ancak içeriği net olarak tanımlanmamış küresel kent vizyonunun sorgulanması adına öncelikle küreselleşmeyi ölçme girişimine gereksinim var. İstanbul’un küresel kent olma özelliklerine ilişkin endeks ve değerlendirme çalışmaları dikkatle incelendiğinde, İstanbul’un vizyon seçimindeki özensizliğine bağlı olarak küresel akışlar bağlamında üretici olamadığı, seçici olamayan bir alıcı özelliği sergilediği, sonuçta da küresel süreçleri etkileyemeyen ve bunlardan büyük ölçüde olumsuz etkilenen bir kent olduğu görülüyor.

Küreselleşmeyi ölçme girişimlerinden bir kısmı küreselleşmeyi büyük ölçüde ekonomik bir süreç olarak algılayan ve ekonomik kapasite ve performanslara yoğunlaşan çalışmalardır. Kentlerde hizmet sektörünün gelişmesi, borsa işlem hacimlerinin büyüklüğü, finans, sigorta, emlak geliştirme şirketlerinin etkinliği, büyük sermaye şirketlerinin merkez ofislerinin sayısı gibi temel karar verici ekonomik aktörlerin varlığı küreselleşme işaretleri olarak algılanır. Örneğin Sassen’in popüler çalışması küreselliği işgücü ve istihdam yapısı üzerinden bir okuma girişimidir ve hizmetler sektörünün yapısına ve iş hayatının küreselleşmesine odaklanan çalışma Londra, New York, Tokyo’nun en tepede olduğu bir küresel kentler hiyerarşisini varsaymıştır (Sassen 1991). Bu ufuk açıcı çalışmanın ardından küreselleşmeye ilişkin ölçümlerde ekonomi kadar, politik, kültürel ve altyapısal özellikler de dikkate alınmaya başlanmıştır. Nitekim bu boyutların da göz önünde bulundurulduğu Küresel Kentler Endex’inde İstanbul 2008’den 2012’ye 4 sıra ilerleyerek 37. sıraya yerleşmiştir (Global Cities Index 2012). Ancak bu ölçme girişimi daha ziyade sermayeyi, iş dünyasını, ziyaretçileri ve yetenekli yaratıcıları etkileme becerisine göre yapıldığında İstanbul’un 74. sırada yer aldığı görülüyor (Global City Competitiveness Index 2012). Çevre, erişilebilirlik, yaşanabilirlik gibi kriterlerin ölçüldüğü diğer başka endex çalışmalarında ise (Global Power Cities Index 2009), Kahire ve Mumbai bile girerken, İstanbul’un sıralamaya girememesi mevcut küreselleşme vizyonunun biraz fazlaca ekonomik ve altyapı ağırlıklı bir perspektif ile belirlendiğini, İstanbul’un gerçek küresel kapasitelerinin eleştirel bir gözle değerlendirilmesi gerektiğini gösteriyor.

Küresel Akışlar teorisinin bu eleştirel değerlendirme ve ölçme girişimi için uygun bir araç olduğunu düşünüyoruz. Küresel akışların detaylı ve kapsamlı bir gruplamasını yapan Appadurai bu akışların beş boyutunu değerlendiriyor ki bunlar: *insan, teknoloji, finans, medya ve düşünce akışları* (Appadurai 1990). Daha sonraki yıllarda Knox bu beş akışa bir altıncısını ekliyor: *mal akışları* (Knox 1995). Küreselleşme sürecini ekonomik indirgemeci bir gözlükle değerlendirmemek için bu akışlar üzerinden düşünmek, bu akışları da hem nicelik, hem nitelik ve çeşitlilik, hem de yönü ve kapsamı bakımından incelemek gerekiyor. Yani küreselleşmeyi çok yönlü bir

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

ilişkisellik temelinde tanımlayacak olursak, küresel özellikler göstermesi gereken kentin söz konusu akışlarla ilişkisinde hem üretici ve dağıtıcı hem de alıcı ve tüketici olması, tüm akışlar açısından belirli bir çift yönlü olgunluğa erişmesi, bu akışların çeşitliliğinin, kalitesinin ve oranlarının yüksek olması beklenecektir.

Kuşkusuz kentler sundukları imkânlar ve yaşanabilirlikleri bağlamında bu akışların yoğun, çeşitli ve nitelikli olduğu merkezler haline gelmektedirler. Yaşanabilirlik açısından uygun iklimi sunmayan kentlerin geçici ve istikrarsız akışların mekânı olduğu ve hızla gözden düştüğü, sürdürülebilir bir küresellik üretilmediği görülmektedir. Bu açıdan öncelikle insan, sermaye, bilgi ve teknoloji, mal, kültür ve imaj ile medya ve düşünce akışları bağlamında İstanbul'un kapasitelerini değerlendirmek, ardından bu bilançoğu İstanbul'un kentsel yaşanabilirlik imkânlarıyla ilişkilendirmek anlamlı görünmektedir. Aslında İstanbul'un ne kadar küresel bir kent olduğunu ileri süren endekslere (Sassen 2009) daha yakınından bakarsak, İstanbul'a giren küresel akışların, İstanbul'dan başka ülkelere giden akışlardan çok daha az olduğunu, 90'lardan itibaren büyümelerine rağmen, gelen akışlardan daha yavaş büyüdüklerini, İstanbul'un vizyonunu netleştiremediği için gelen akışlar bağlamında da seçici olmadığını gösteriyor. Keyder, İstanbul'un görece üstünlüğünün düşük kar marjları ve esneklikten, bir de geniş Türkiye pazarına erişme olanağından kaynaklandığını, ancak uyuşturucu ve kara para aklama bağlantılı enformel para ve mal akışlarının İstanbul'u modelde öngörülen tarzda küreselleştirmedeğini belirtmektedir (2000). Harvey'in küreselleşme yerine "eşitsiz coğrafi gelişme" kavramını tercih ettiği (2008) hatırlanırsa, İstanbul bu eşitsiz coğrafi gelişme sürecinde aslında umut mekânı olarak değil, kaybeden mekân olarak değerlendirilebilir.

İnsan Akışları

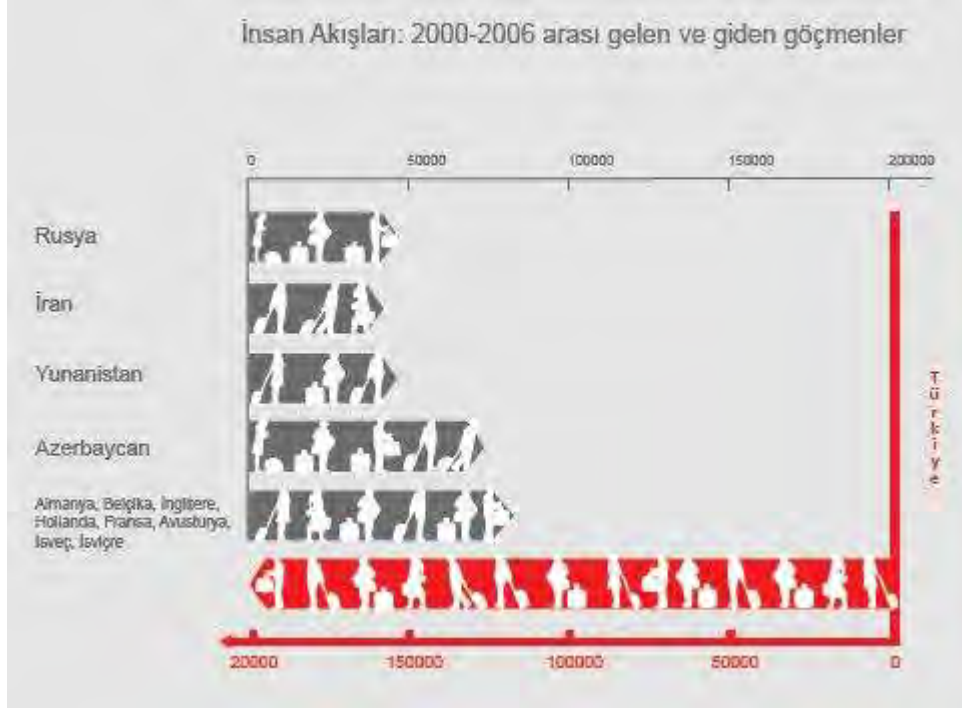
Ulaşım imkânlarının artması, ulusal sınır kontrollerinin gevşetilmesi ve küreselleşme ile birlikte giderek daha çok insan doğup büyüdükleri yerlerin dışındaki coğrafyaları da kısa ya da uzun süreler yaşamak üzere ziyaret ediyorlar. Göçmenler, mülteciler, kaçak ve misafir işçiler, bürokratlar, iş adamları, politikacılar, öğrenciler, askerler ve turistlerden oluşan çeşitlilikte nüfus kitlelerinin akışkanlık kazandığı bir dünyada yaşıyoruz. Küresel kentin nüfus profili bakımından bu kozmopolitliği yansıtmaması, kentlilerine de diğer coğrafyalara akma imkânlarını sunuyor olması beklenir. Bu nedenle, insan akışları açısından İstanbul'a yönelik akışları ve İstanbul'dan giden akışları ayrıştırarak düşünmek akıllıca görünüyor.

Kente yönelik insan akışlarına salt niceliksel açıdan baktığımız zaman İstanbul'da yaşayan gelişmiş batılı ülkelerden gelen yabancıların kent nüfusu içindeki oranının 2000 yılında % 0.6 seviyesinden 2007'de % 2'lere doğru ilerlediğini, nüfus içindeki toplam yabancı uyrukluların oranının ise yine marjinal kaldığını (Strutz 2008), bu oranın küresel kent sayılabilecek Londra (% 27), Dubai (% 82), Brüksel (% 36), Toronto (% 45), Amsterdam (% 47) gibi kentlerde kimi zaman % 25'lerin üzerine çıktığını görüyoruz². Bu tablo İstanbul'u hiç de heterojen ve kozmopolit olmayan, hatta fazlasıyla domestik ve içe kapalı bir azman şehir olarak okumayı gerektiriyor. Ülkenin azınlıklara ilişkin tarihsel politikaları mevcut çeşitliliği bile gölgeler niteliktedir.

² Migration Policy Institute, Global City Migration Map 2007 istatistiklerinde sadece yabancı uyruklular (foreign born) sayıldığı için, ülkelerin farklı göç ve doğallaştırma (naturalization) politikaları göz önüne alınarak, bu sayının bazı yerlerde % 50'yi geçtiği de söylenebilir.

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

İstanbul'un küreselleşmesi konusunda olumlu bir gelişme turistik akışlarda istatistik olarak okunabiliyor. 2002'de 2 milyon turist çekebilen İstanbul, 2010'a gelindiğinde 8 milyon turist almış durumda ve 10 milyonun üstünü hedefler halde. Ancak kente yönelik geçici insan akışlarında bariz bir artış gözlemlense de, çoğunluğu düşük kar marjlı turist, öğrenci, mülteci ya da tüccar akışlarının oluşturduğunu söyleyebiliriz³.

İstanbul'dan giden insan akışlarına baktığımızda elimizde istatistik rakamlar bulunmuyor, ancak ihmal edilebilecek oranlarda da olsa çoğu öğrenci ve iş adamı olmak üzere bir beyin göçünün varlığını medya aracılığı ile biliyoruz. Azalmasına rağmen vize uygulamaları, Türkiye'deki eğitim sistemi içinde yabancı dil öğrenme olanaklarının azlığı ve en önemlisi de gelir yetersizliği İstanbul'dan diğer coğrafyalara yönelik geçici ve kalıcı akışları büyük oranda engelliyor. İstanbulluların büyük çoğunluğu için bırakın yurtdışına çıkmayı, Taksim'e çıkmanın bile çoğu kez mümkün olmadığını görüyoruz.

İnsan akışları bağlamında ülkelerin gelişmişliğine koşut bir eşitsizliğin, gelir seviyesine bağlı bir hareket özgürlüğünün var olduğu, insan akışlarının genel olarak diğer akışlar kadar ulusal sınır serbestliklerinden faydalanamadığı söylenebilir. İstanbul ise hiç de küresel kentlerden beklenen bir tablo ortaya koyamıyor. Küresel bir İstanbul için insan akışlarının çift yönlü olarak desteklenmesi ve artırılması, akışların çeşitliliği ve niteliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Sermaye Akışları

Reel ve sanal para akışlarını ifade eden sermaye akışları büyük ölçüde döviz ve mal piyasalarının varlığına ve dünya borsalarıyla bütünleşmiş güçlü bir borsaya ve

³ 2009 tarihli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporunda "İstanbul'a gelen yabancı ziyaretçi sayısı, Barcelona'nın %76'sı, Londra'nın %30'u, Paris'in ise %14'ü kadardır" denilmektedir. Raporun Nüfus Yapısı ve Göçler başlıklarında, yabancı uyruklu nüfusa dair herhangi bir değerlendirme bulunmaması da İstanbul'un domestik karakterli bir kozmopolitan yapı sergilediğinin göstergesidir.

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

bankacılık hizmetlerinin gelişmişliğine bağlıdır. Bir kentin sermaye piyasalarıyla bütünleşikliğini anlamak için de yine giden ve gelen doğrudan dış yatırımlara bakmak gerekmektedir.

İstanbul'a yönelik sermaye akışları büyük ölçüde sürekliliği olmayan, kısa süreli spekülâtif ve geçici türdendir ve bu anlamda buharlaşan yatırımlar niteliğindedir. Ülkenin sürekli artan iç ve dış borçları ve faiz yükü nedeniyle gelen sermaye akışlarının yatırıma dönmesi kolay olmamaktadır. Türkiye'deki İMKB dünya borsaları ile bütünleşmiş haldedir ancak pasiftir ve etkileşimde dezavantajlı durumdadır. İMKB işlem hacmi 2005 yılı itibarıyla 200.858 milyon \$ olup, İstanbul bu miktar ile ancak Sao Paolo'nun önünde yer alabilmektedir. Bankacılık hizmetleri gelişmekte, banka ve mevduat sahibi sayısı artmaktadır, ancak mevduat sahiplerinin birçoğunun borçlu yaşamı benimsedikleri görülmektedir.

İstanbul'un küresel kent olması söylemi finans sektörünün gelişkinliğiyle ilişkilendirildiğinden, merkez bankasının Ankara'dan İstanbul'a taşınarak bir finans merkezi yaratılması gündemdedir. Ancak finans merkezi için Ataşehir'de seçilen yer alan olarak son derece yetersiz, erişim açısından sorunlu, altyapıdan yoksun bir bölgedir.

Türkiye'nin yaptığı doğrudan dış yatırımlar incelendiğinde ise, 1990'da 1.1 milyar \$ olan miktarın 2007'de 12,2 milyar \$'a çıktığını, yani 11 kat bir büyüme söz konusu olduğu görülebilir. Ancak tabloyu doğru yorumlayabilmek için Türkiye'ye yapılan doğrudan dış yatırımlara da bakmak gerekir: 2007 yılında Türkiye'ye yapılan doğrudan dış yatırım miktarı 146 milyar \$'dır (Sassen 2009, 5).

Türkiye ve İstanbul'un jeopolitik konumu küreselleşme sürecinde de önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Köprü metaforuyla sık sık dile getirilen Türkiye'nin batı ile doğu, kuzey ile güney arasında geçiş sağlayan karakteri, hem Ortadoğu hem Orta Asya'daki devletlere yakınlığı, bir yandan Ege üzerinden Balkan devletleri ve Kuzey

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

Afrika hinterlandıyla diğer yandan Karadeniz'e kıyısı olan devletlerle ortaklaşabilme ihtimali yüzünden yeni bölgesel güç olması, İstanbul'un da bu bölgesel gücün kontrol merkezi olması senaryolarını gündeme getirmektedir. Nitekim aşağıdaki tablo Türkiye'nin bu güçlü ve çeşitli uluslar arası sermaye ilişkilerini sergilemek üzere üretilmiştir (Sassen 2009, 5). Ancak tablo dikkatle incelendiğinde, Türkiye'nin 1980-2009 döneminde yaptığı DDY ve 2004-2008 arasında Türkiye'ye yapılan DDY arasında ciddi bir fark olduğu, hiçbir ülke ve bölge açısından Türkiye'nin yaptığı doğrudan yatırımların aldıklarından fazla olmadığı görülebilir.

Tablo1:

Ülke/Bölge	Türkiye'ye Gelen Doğrudan Dış Yatırım (2004-2008) milyon \$	Türkiye'den Giden Doğrudan Dış Yatırım (1980-2009) milyon \$
AB 27	44.245	8.679
Almanya	2.992	665
Hollanda	13.043	4.266
Birleşik Krallık	2.957	536
Fransa	3.633	105
İtalya	1.191	120
Diğer AB ülkeleri	20.429	2.986
Afrika ülkeleri	111	426
ABD	6.048	702
Kanada	242	2
Güney Amerika ülkeleri	595	17
Yakın ve Ortadoğu ülkeleri	6.381	3.826
Azerbaycan	-	3.420
Irak	-	7
İran	-	162
Arap Yarımadası ülkeleri	5.722	56
Çin	-	26
Güney Kore	-	-
Japonya	-	-
Diğer Asya ülkeleri	1.058	867

Sermaye akışları açısından İstanbul'un diğer akışlardaki ve genel itibarındaki dezavantajlar nedeniyle önemli ayrıcalıklar ve garantili kazançlar sunmadıkça sermayeyi çekmekte zorlandığı ileri sürülebilir. İstanbul merkezli sermayenin dış yatırımları ise küçük ölçekli ve küresel olmaktan çok ağırlıklı AB ve Ortadoğu hinterlandına yönelik görünüyor.

Sermaye akışları için güven duygusu verecek bir ekonomik denge ve siyasi istikrar önkoşul olduğundan İstanbul'u aşan bir durum söz konusudur. Ancak İstanbul'un

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

kentsel altyapısı da hem kalıcı sermaye akışlarına ev sahipliği yapabilecek şekilde düzenlenmelidir. İstanbul kentteki küçük ve büyük birikim sahiplerini finansal yatırımlar konusunda alternatif birikim yollarına yönlendirebilmelidir.

Bilgi ve Teknoloji Akışları

Bilgi ve teknoloji akışları olarak toplumsal yeniden üretimi sağlayan ve gündelik hayat içinde kullanılan her türlü teknolojik ve teknik bilgi transferinden söz ediliyor. Hizmetler başta olmak üzere tarım ve sanayi gibi diğer sektörlerdeki yenilikçi bilgi ve teknolojilerin küresel ölçekte dolaşımının artması küreselleşme açısından bir gereklilik. Ancak bu akışlar için bilgi ve teknolojiyi kullanma kapasitesi, yani transferi mümkün kılacak sermaye akışları, altyapı, vasıflı ve vasıfsız işgücü, üretim ve dağıtım ağı, siyasi istikrar gibi önkoşulların varlığı gerekiyor.

İstanbul'a yönelik akışlar düşünüldüğünde, geleneksel üretim teknolojilerini yeni bilgi ve teknolojileri ile uyumlu hale getiren işletmelerin sayıca çoğaldığı, telematik denilen bilgisayar temelli iletişim, bilişim yöntemlerinin yaygınlık kazandığı söylenebilir. Ancak esnek ve ileri üretim tekniklerindeki eksikliği ucuz işgücü ve güvencesiz çalışma koşullarıyla kapatmaya çalışan geniş bir imalat sektörünün varlığı da yadsınamaz. Türkiye bir yandan da eskimiş, ekolojik olmayan teknolojileri ithal eden bir ülke konumunda.

Dışa dönük akışlar ise İstanbul'un en zayıf karnını oluşturuyor. Son yıllarda birçok üniversite, araştırma kurumu ve şirket Ar-Ge faaliyetlerini geliştirse de İstanbul küresel bilgi ve teknoloji üretiminde son derece önemsiz bir aktör. Bunda İstanbul sermayesinin bilgi ve teknoloji üretiminde bir rekabete girmek yerine ithalatçı olmayı tercih etmesi ve kaynaklarını üretim ve Ar-Ge'den ziyade kitlesel üretim ve kent rantı gibi üretim dışı alanlara yönlendirmesinin etkisi bulunmaktadır. Türkiye'nin GSYİH'daki Ar-Ge payı 2009 yılı itibarıyla % 0.8 ve bu oranla Türkiye Ukrayna'nın ardında Litvanya'nın önünde yer alıyor. Bu oran AB ülkelerinde ise ortalama % 2 civarında (TUIK 2009). Ar-Ge payının düşük olması icat, yenilik, özgünlük anlamında yetersizliklerle sonuçlanıyor. Nitekim Türkiye (EPO, JPO ve USPTO) Üçlü Patent Ailesine yapılan başvuru istatistiklerinde 1 milyon kişiye düşen 1 patent sayısı ile Çin'in hemen önünde yer alabiliyor, OECD ülkelerinde bu oran 1 milyon kişiye 60 patent ortalamasında (OECD Territorial Reviews 2008).

Yaratıcı kentten beklenen ilham verici bir kentsel çevreyi sunamayan İstanbul nitelikli insan akışları bağlamında kaybeden bir kent konumundadır. İstanbul bilgi ve teknoloji üretme kapasitesi bulunan kentlilere cazip bir iklim sunmadığı gibi, mevcuttaki kısıtlı yaratıcı, üretken insan kapasitesini de genellikle beyin göçü süreçleriyle yitirmektedir. Hem özel firmaların hem de akademik ortamın Ar-Ge çalışanları için uygun ve cesaretlendirici çalışma koşulları yaratamadığını görmekteyiz.

Türkiye'nin ileri teknoloji ihracı son derece kısıtlı. Toplam ihracat üretimi içindeki ileri teknoloji payı % 2 kadar ve bu oranla hiyerarşide Gana'nın ardında Ermenistan'ın önünde yer alıyor. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde bu oran ortalama % 3 düzeyindeyken, örneğin Çin'de % 27 (World Bank Statistics). Bilgi ve teknoloji akışları konusunda da İstanbul'un mevcut toplumsal yapısı ile yetersiz bir üretici olduğu, dışarıya hemen hiçbir yenilik göndermediği, küresel bilgi ve teknolojilere katkısının son derece sınırlı olduğu, üstelik küresel bilgi ve teknoloji havuzundan da yeterince faydalanamadığı söylenebilir.

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

Mal Akışları

Mal akışları küreselleşme sürecinin en yoğun trafiğini oluşturmaktadır. Her türlü yiyecek, giyecek türü ürün, eşyalar, aksesuarlar, mobilyalar ve hatta mimari malzeme ve yapılar mal akışlarına konu olabilmektedir. Mal akışları üretim ve tüketim toplumuna imkân veren iklimin oluşmasıyla mümkün olabilmektedir.

Tablo 2:

DIŞ TİCARET: 2010 YILINDA EN ÇOK İTHALAT VE İHRACAT YAPILAN 10 ÜLKE			
İHRACAT		İTHALAT	
Ülke	Milyon \$	Ülke	Milyon \$
Almanya	11487	Rusya Federasyonu	21600
İngiltere	7238	Almanya	17549
İtalya	6509	Çin	17181
Fransa	6055	A.B.D.	12319
Irak	6042	İtalya	10204
Rusya Federasyonu	4631	Fransa	8177
A.B.D.	3771	İran	7645
İspanya	3563	İspanya	4840
B.A.E.	3338	Güney Kore	4764
İran	3044	İngiltere	4681
Diğer	58302	Diğer	76583
TOPLAM	113980	TOPLAM	185543

Türkiye'nin 2010 yılı dış ticaret rakamlarına ilişkin tablo ithalat ihracat dengesizliği ile olduğu kadar, ihracat ve ithalat yapılan ülkelerin ve coğrafyaların farklılığıyla da dikkat çekici. Kuşkusuz bu tabloyu ihraç ve ithal mallarının neler olduğu bağlamında düşünmek gerekiyor.

İstanbul'da üretilen malların, ya da İstanbul'un kontrol ettiği üretimin küresel pazarlarda rekabet düzeyi çok yüksek değildir. Buna rağmen yerel işgücünün sömürülmesine dayanan bir birikim aracılığıyla tekstil, gıda, beyaz eşya gibi ürünlerin ihracı söz konusudur. İnşaat malzemesi ve üretimi de gelişen bir ihraç ürün olarak görülebilir.

Reklam ve moda sektörünün gelişmesiyle küresel ürünlerin çeşitliliği, talebi ve tüketiminde bir artıştan söz etmek mümkündür. Otomobil, bilgisayar, cep telefonu gibi ileri teknoloji ürünlerde pahalı ve son model malların yaygın olarak tercih edildiği, bu malların sembolik sermayeler olarak işlev gördüğü söylenebilir.

Mal akışlarında da yüksek teknolojik ve yüksek katma değerli ürünlerin dışarıdan kente doğru aktığı, İstanbul'dan dışarı doğru giden düşük katma değerli, emek yoğun ürünlerin ve İstanbul'un üretici değil aracı olduğu malların çoğunlukta olduğu söylenebilir. ÇDP Raporunda belirtilen İstanbul'daki kişi başına düşen ortalama 2600 \$ olan milli gelir küresel bir müşteri olmayı olanaklı kılmasa da, tüketim kültürünün ve borçlanarak tüketimin her geçen gün yaygınlaştığı ve kentin genişleyen bir pazar haline geldiği gözlemlenebilir. Ancak gelir ve bölüşüm istatistiklerinin uzun yıllardır yayınlanmadığı Türkiye'de en adaletsiz gelir dağılımına sahip kentin İstanbul olduğu, kentin büyük çoğunluğunun mal akışlarının tüketicisi olarak ekonomik döngüye katkı sağlama imkânından mahrum olduğu bir gerçektir.

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

Genel akışlar içinde İstanbul'un en iyi kapasite geliştirdiği alan mal akışları olarak okunabilirken, sermaye, bilgi ve teknoloji akışlarındaki eksikler ve kota sınırlamaları nedeniyle zorluklar yaşandığı ve düşük katma değerli mal ihracı ve yüksek katma değerli mal ithaline dayalı sürdürülmesi güç bir yapının varlığından söz edilebilir.

Kültür ve İmaj Akışları

'Yaratıcı Kent' tartışmalarında da görüldüğü gibi (Florida 2002; Scott 2004), kültür ve imaj akışları son yıllarda küresel kent olma yarışında başrolü oynuyor. Buna göre yüksek eğitilmiş ve kültürel ürünlerin tüketicisi olan hizmet sektörü çalışanlarına sadece uygun çalışma koşulları ve işyeri değil, çekici, ilham verici bir kentsel çevre de sunmak gerekiyor. Bu tartışma yine, küresel kent tartışmasında olduğu gibi, çok farklı ve birbirleriyle çelişkili vizyonları içeriyor (Pratt 2010). Kültür turizmi mi, kültüre dayalı ekonomi mi, sosyal entegrasyon mu? İstanbul'un net yaratıcı bir kent vizyonu olmadığı gibi, ürettiği kültür ve imajlar çelişkilidir, İstanbul'un sakinleriyle ilişkisizdir. İstanbul'da yaratıcı kenti var etmek üzere bir umut olan Avrupa Kültür Başkenti, çoğu İstanbulluya bir logo dışında yenilik sunamadı ve sadece uluslararası kültür, sanat ve turizm camiasında bir miktar tartışıldı. 2010 yılında İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olması, merkezde yer alan, turistlere ve zenginlere yönelik bir programdı. Bir yandan proje bazında kültür sübvansiyonları sağladığı, kültür sektörüne yeni yüzler kazandırdığı söylenebilir de, sanat ve sanatçılar için kalıcı ve uzun vadeli imkânlar oluşmamış, kültürün topluma yayılması açısından ise pek mesafe alınamamıştır.

Türkiye'deki resmi kültür politikasının da etkisiyle kültürel tüketim biçimleri özellikle sınıfsal ve statüye bağlı olarak ayrılmıştır. Kültürel etkinlikler büyük ölçüde ticarileşmiş ve metalaşmış iken toplumun geniş kesimleri sınıf ve statü itibarıyla bu etkinliklerin müşterisi olmayı dahi kendinde hak görmemektedir. Tiyatro, konser, sergi hatta spor karşılaşması gibi boş zaman etkinliklerine katılanların oranı kentsel nüfus içinde marjinaldir. Kuşkusuz bunda kültürel tercihler kadar erişim ve ödeme imkânları da belirleyici olmaktadır.

Kültür ve imaj akışları küreselleşme karşıtlarınca kültür emperyalizmi, daha özgürlükçü bakanlar için uluslararasılaşma ve zenginleşme olarak görülebilmektedir. Gerçekten de bu akışlarla birlikte bir yandan bir küresel kültürel tektipleşme söz konusuysa, diğer yandan yerel özgünlüklerin de küreselleştiği bir dönem yaşıyoruz. Gazete, dergi, televizyon, radyo, internet gibi medyalar ve artan ulaşım olanakları ile erişilebilir bilginin hacmindeki artış farklı kültürler arasındaki etkileşimi son derece artırmıştır. Kültür ve imaj akışları bugün büyük ölçüde mal akışlarını kolaylaştıran ve tüketim toplumunu yaygınlaştıran bir niteliktedir.

İstanbul bu kültür ve imaj akışlarından yoğun biçimde etkilenen yerellerden biridir. Ancak bu akışların çeşitliliği konusu sorunludur. 1980 sonrasında İstanbul'da gerçekleşen konser, festival, sergi, bienal, sempozyum, müzayede sayısında patlama düzeyinde bir artış olduğu ancak hala kentlilerin küçük bir bölümü tarafından izlendiği söylenebilir. Öte yandan İstanbul küresel kültür ve imaj akışlarından anadamar olanları kabullenme konusunda daha açık iken, altkültürel akımların benimsenmesi, ulusal önyargılarında etkisiyle zorlaşmaktadır. Küreselleşme ve imaj kültür akışları bağlamında önemli bir gösterge beslenme ve gıda sektörü, daha spesifik olarak mutfak kültürüdür. Küresel bir kentin küresel bir nüfusu olması gerektiğinden küresel bir mutfak çeşitliliği sunması beklenir. Oysa İstanbul'da dünya mutfağı örnekleri

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

marjinal düzeydedir, dahası Türkiye mutfaklarının zenginliğine dahi İstanbul'da erişim kısıtlıdır.

İstanbul'un kültür ve imaj ithalatçısı rolü ise nispeten sınırlıdır. Son yıllarda İstanbul merkezli sinema ve dizi film sektörünün gelişmesi, bu kültürel ürünlerin özellikle eski Osmanlı hinterlandında beğeniyle karşılanması bir tarafa bırakılırsa İstanbul'un küresel kültürel ürünler ve imajlar üretmede tarihsel birikimini ve kapasitesini kullandığını söylemek güçtür.

Kültür ve imaj akışları açısından genellikle tüketim kültürüne uygun ana damar akışların söz konusu olduğu, marjinal kültürel akım, düşünce, yaşam biçimi ve imajların totaliter rejimlere, genel geleneksel düşünme biçimlerine takıldığını, ya da büyük mücadeleler sonucu kendine nişler yaratabildiğini söylemek mümkün. İstanbul'un hem üretici ve yaratıcı güçlerini harekete geçirmesi hem de üreticileri etkileyebilecek çeşitlilikte ve özgürlükte bir kültürel atmosfer sunabilmesi gerekmektedir.

Medya ve Düşünce Akışları

Gazete, dergi, televizyon, radyo, internet gibi medyalar ve artan ulaşım olanakları ile erişilebilir bilginin hacmindeki artış düşünce akışlarını artırmış ve ulus-devlet denetimi dışındaki bilgi, düşünce ve ideolojilerin de yaygınlaşmasını sağlamıştır. Küreselleşme döneminin temel düşünce akımları olarak katılımcı ve doğrudan demokrasi talepleri, ötekileştirilmiş toplumsal grupların söylemleri, âdemi merkezîyetçilikten söz edilebilir. Bu düşünce ve söylemlerin kent ölçeğine yansımaları ise kent hakkı, yaşanabilirlik ve yerel hizmet erişimi (subsidiarity) olmuştur.

İstanbul bu akışlardan kısmi olarak etkilenmektedir. Demokrasi geleneğinin sorunları, totaliterlik eğilimleri, medya tekelleşmesi ve milliyetçi muhafazakârlık, düşünce akışlarını engelleyici niteliktedir. Medya denetimi, internet yasakları, erişime dair fiyat ve altyapı sorunları nedeniyle bilginin çeşitliliği, doğruluğu ve demokratik paylaşımı temel sorundur.

İstanbul'da tüketilen temel medyaların (gazete, dergi, tv, radyo vb.) odağında ulusal haberler büyük ağırlık tutar. Dünya haberleri öznel bir değerlendirmeye, niteliksiz, çeşitsiz ve kısıtlı biçimde yer alır. Bu tür bir habercilik neticesinde ortalama bir kentlinin dünyadaki gelişmelere dair bilgisi eski, kısıtlı, önyargılı ve basmakalıptır. Türkiye televizyonlarındaki haberler ve hava durumu raporlarının kapsamı bu içe kapalılığın tipik örneğini oluşturur.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

Türkiye'deki medyaların mülkiyetine bakıldığında çoğunluğun yerli sermaye olduğu, bu Türkiyeli medyaların yurtdışında herhangi bir medya kuruluşuna sahip olmadığı, dağıtımların büyük ölçüde yurtiçi ile sınırlı olduğu ve kısmi olarak yurtdışındaki Türkiyelilere yönelik olduğu, içeriğın oluştđu toplumsal bağlamında büyük ölçüde ulusal olduğu görölmektedir. Yani tüketilen imaj ve metinlerin büyük ölçüde küresel olduğu, Türkiye'den küresele giden akışların cılız olduğu gözlemleniyor (Uğur 2010).

İstanbul'un bilgi düşünce ve ideoloji üreten bir kent olma özellikleri de, buna bağlı olarak kısıtlıdır. Bağımsız bilgi üretecek ve yayacak kurumların devlet ve toplum baskısı altında ve zor koşullarda varlığını sürdürdüğü bir ortamda kentin küresel dünyaya sunabildiği bilgi ve düşünce akışları nitelikli, çeşitli ve özgün olamamaktadır.

Küresel akışlar bağlamında bir ölçme girişimi İstanbul için küresel bir kent profilini ortaya koymaktan uzak görünüyor. Bu akışlara ilişkin yetersizlikler büyük ölçüde kentin yaşanabilirlik performansının düşüklüğü ile alakalıdır. İstanbul'un yaşanabilirliğinin artması küresel akışların çoğalması ve küresel kent vizyonuna erişilmesiyle doğrudan ilişkili görünmektedir.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

2. ALTERNATİF VE GERÇEKÇİ BİR KÜRESEL VİZYON: YAŞANABİLİRLİK

İstanbul son çeyrek yüzyılda en radikal mekânsal dönüşümleri yaşayan kentlerden biri olarak, hızla büyüyen, gelişen ve belirli istatistikler açısından küresel bir başarı öyküsü olarak da yorumlanabilmekte (Soysal 2010). Nitekim Türkiye’de katıldığı bir konferansta Saskia Sassen’in verdiği istatistikler (Mimdap 2009), örneğın “*İstanbul’un insan sermayesi bakımından ilk 15 kent arasına girmiş olması*”, 2000’li yıllarla birlikte sayıları hızla çoğalan lüks oteller, alışveriş merkezleri, okullar, bankalar, markalar, yabancı yatırımlar, sayısı ve çeşitliliğı artan konserler, sempozyumlar, fuarlar, festivaller vb. İstanbul’un küreselleştiğı yanılısaması yaratabilir.

Ancak hemen hemen tüm küresel akışlar bağlamında İstanbul’un yetersiz bir üretici ve dağıtıcı olduğu, kısıtlı bir alıcı ve tüketici olduğu, küreselleşme bağlamında sözü edilen küresel hizmet ve aktivitelerin kent nüfusunun büyük çoğunluğı için erişilemeyen ve pek bir anlam taşımayan nitelikte olduğu, İstanbul nüfusunun çok az bir kısmının küresel müşteri tanımına uyduğu, çok daha az bir kesimin ise küresel üretici olduğu söylenebilir. Tüm küresel kentler gibi İstanbul’da ikili bir yapı sunarken, bu yapının çok daha eşitsiz ve hiyerarşik olduğu, küreselleşme süreçlerinin tipik özelliklerini göstermediğı ileri sürülebilir.

Diğır taraftan bütün bu akışlar ve bu akışlara ilişkin sayılar ve oranların İstanbul’un küresel düğüm noktaları içindeki hiyerarşik konumu, itibarı ve bilinirliğı ile de doğrudan ilişkili olduğu görülüyor. Çünkü bir kentin küreselliğı konusunda istatistiklerin yanı sıra uluslararası şöhret ve itibarı da büyük önem taşımaktadır. Ortalama bir Avrupalının tahayyülünde mistik bir İslam kenti pazarlanabilir bir kimlik gibi dursa da, İstanbul’un develerin dolaştığı, kadınların sokağa çıkmadığı bir kent olarak algılanmasıyla küresel kent olma hayalinden epey uzakta olduğu, ciddi bir marka tasarımı, imaj ve itibar yönetimi çalışmasına gereksinim duyulduğu da söylenebilir.

Bir yandan, İstanbul diğır modern küresel kentlerin sunduğu standart hizmet ve imkânlarla sahip bir kent olarak sunulurken, diğır taraftan oryantalizmi besleyen bir mistik ülke imgesinin modernleşen doğu, kaosun güzelliğı, enformelliğın sürprizleri türü imgelere dönüştürüldüğü ve yeni maceracı turistleri cezp etmek üzere egzotik temelde havalı kent (cool city) sıfatıyla yeniden üretildiğı görülüyor. 8000 yıllık tarihi olan İstanbul’u idealize edilmiş bir Osmanlı kenti olarak küresel turizm pazarına sunmak da ayrıca sığ ve fukaralaştırıcı bir yaklaşım olarak okunmalıdır.

Kısa süreli turistik akışları cezp etmek üzere geliştirilen bu stratejiler, yinelenen ve uzun süreli, nitelikli insan akışlarını çekmek konusunda aynı başarıyı sergilememektedir. Mistizm, kaos, enformellik ve kontrol edilebilir düzeyde risk, heyecan ve güvensizlik kısa vadeli turistik tercihler açısından ilgi çekici olabilirken, diğır insan akışlarının talep ettiğı istikrar, huzur ve yaşam kalitesini sunmaktan uzak kalmaktadır.

İstanbul için öncelikli konu yaşanabilirliğı yüksek bir kent haline gelebilmek olmalıdır. Kentin mevcut kullanıcılara sunduğu olanaklar, kentin müstakbel sakinleri ve yatırımcılar ile küresel akışlar için son derece belirleyicidir. Bugün geldiğimiz noktada asıl sorulması gereken soru “İstanbul’da yaşanabilirliğının nasıl arttırılacağı?” olmalıdır.

Yeni Kentsellik: Yaşanabilirlik ve Yapabilirlik

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

Yaşanabilir bir küresel kent, küresel standart ürün, hizmet ve imkânlar kadar yerel özgünlükleri de yaşayanlarına sunabilmelidir. Yaşanabilir küresel kentteki yaşam kalitesi sadece ziyaretçiler, yatırımcılar ve kentin belirli bir bölümü için değil, kentin tüm sakinleri için belirli bir düzeyin üzerinde tatmin sağlayabilmelidir.

Yaşanabilirliğin ne olduğu ve nasıl artırılacağı konusundaki tartışmalar uzunca bir süredir yapılıyor. Günümüzde hem akademinin hem de belediyeler, Dünya Bankası gibi uygulamacı kurumların kabul ettiği yaklaşımlardan biri Amartya Sen'in yapabilirlik (capability) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım gelir temelli değerlendirme yaklaşımlarının yerine, insanların değerli buldukları şeyleri ne derece başarabileceklerini önemser. Yaşanabilirlik sadece insanların gelir ve tüketim seviyesi değil, onların özgürlükleri ve seçenekleri ile ilişkilidir. Yoksulluk azaltma politikaları insanların önem verdikleri amaçlara ulaşma imkânlarını genişletmektedir ve bu amaçlar standart olmayıp şehre ve insan gruplarına göre çok değişiklik gösterebilir (Sen 1999; Nussbaum 2000). İhtiyaç ve çözümler göreceli olduğu için, Sen'in yaşanabilirlik artırma metodunda katılım önemli bir araç haline gelir (Alkire 2002; Ellerman 2001; Crocker 2006). Sen kentsel gelişme stratejisini düşünürken, şehirleri (formel-enformel veya dahil edilmiş-dışlanmış gibi) ikili algılamaların ötesinde özgürlükler, etkileşim ve çeşitlilik temelli bir paradigma ile algılamayı öneriyor: Yapabilirlik açık ve kapsayıcı bir çerçevedir, yerel öncelikleri ve dinamikleri içeren yerel-deneyimsel ve sezgisel bilgiler temelli çeşitli planlama pratikleri ve kentsel müdahaleler aracılığıyla somutlaşır.

1996'da İstanbul'da düzenlenen Habitat II Zirvesi'nin Türkiye Ulusal Raporu demokrasi anlayışındaki dönüşüm ve yeni taleplerin yarattığı 3'lü bir kavram setinden söz etmektedir. Farklı bir yönetim anlayışı için yeni bir bağlam oluşması, bunun için de toplumun birtakım kapasitelerinin gelişmiş olması gerekmektedir. Kentli Bağlılığı (civic enagement)–Yapabilir Kılma (enablement)–Yönetişim (governance) anlayışının yerleşmesiyle ortaya çıkacak yeni demokrasi ve kentsellik ulusal raporda şu şekilde tanımlanmıştır. *“Kentte yaşayanların sivil örgütlenmesindeki başarılarını sadece dıştan verilen kararlara tepki göstermek ve kararları etkilemek biçiminde tanımlamak önemli bir eksikliği içermektedir. Sivil toplum örgütlerinin başarısını, devlet ve piyasa tarafından karşılanamayan gereksinimleri karşılamak ya da kendi sorunlarını çözmek için kendilerinin örgütlenmesi olarak tanımlamak doğru olur”* (Habitat Ulusal Raporu 1996, 69).

Küreselleşen dünyada kentli/yurttaş bağlılığının sınırları yereli aşmış, küresel düzeye ulaşmıştır. *“Kentli bağlılığı, her kadın ve erkeğin birey olarak temel haklarının bulunması yanı sıra, diğerlerinin haklarını koruma ve beldesinde ortak iyiye katkıda bulunma sorumluluğu üzerinde durmaktadır”* (Habitat Ulusal Raporu 1996, 79). STK'ların işlev yüklenen özneler ve etkin aktörler olabilmelerini sağlayabilecek, sivil toplum eksenli bir denetimi olanaklı kılacak olan *“Yapabilir Kılma, bir yandan aktörlerin genelleştirilmiş kapasitesinin geliştirilmesi, öte yandan ortamın izin verici hale getirilmesiyle sağlanabilir. Aktörlerin genelleştirilmiş kapasitesi, siyasal güce ulaşabilirliği, parasal gücü, ortaklık kurabilme güvenine ya da saygınlığına sahip olması, bilgi ve teknolojiye erişebilirliği artırılarak geliştirilebilir. Ortamın izin verici hale getirilmesi, aşırı kural ve düzenlemelerin engel olmaktan çıkarılması, fırsatlar hakkında bilgiye ulaşabilmesinin sağlanması, kapasitesini geliştirmek isteyenlere ortamın duyarlılığının artırılması vb. yollarla sağlanabilir”* (Habitat Ulusal Raporu 1996, 79). Kentli bağlılığı üretilip, yapabilir kılınan aktörlerin nitelikli yerleşmeler gerçekleştirebilmeleri için gerekli yönlendirici mekanizma ise Yönetişim olarak tanımlanmaktadır. *“Yönetişim ile bir yandan yönlendirme gücüne sahip hükümet dışı*

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

aktörleri de içeren esnek bir yapılaşma kastedilirken, demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk, kararın ilgililere en yakın yerde üretilmesi (subsidiarity) gibi ilkelere de işaret edilmiş olmaktadır” (Habitat Ulusal Raporu 1996, 80).

Habitat II bir yerleşmenin gerçekleştirilmesi gereken temel ilkeleri ise sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve hakçalık başlıklarında toplamıştır. Sadece ekolojik bir kavram olmanın ötesinde ekonomik ve toplumsal kalkınmayı da içerecek şekilde genişleyen Sürdürülebilirlik kavramı gelecek nesillerin de yaşam ortamlarında yeterli temiz hava, su, toprak, besin ve enerjiyi bulabilmesine yöneliktir. İnsanın beden ve akıl sağlığı için gerekli konfor, güven ve huzur koşulları açısından değerlendirilen Yaşanabilirlik ise; can ve mal güvenliği, yeterli miktar ve sağlık standardında su, atık suların uygun şekilde uzaklaştırılması, çöp, hava kirliliği, doğal afet riski, haberleşme altyapısı, donatı standartları, tarihsel derinlik, çeşitlilik ve kültürel miras, okunaklılık, ulaşım, gürültü gibi kriterlere bağlı olarak ölçülebilmektedir.

Fransız Devriminden beri insanlığın gündeminde olan, yerleşmelerin sürdürülebilir ve yaşanabilir olması açısından merkezi bir öneme sahip kavram Hakçalık'tır. İdeal kent adil bir kenttir ve bu hakçılığı sağlamak planlama ile mümkündür (Fainstein 2010; Harvey 2003). *“Hakçalık, bir toplumda kadın ve erkek, çocuk ve genç, din, ırk, ve siyasal tercih farkı gözetmeden; herkesin, konut, giyim, gıda ve sağlık hizmeti gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasıyla, yoksulluğun yok edilmesi koşulu yanı sıra, herkesin eğitimde, yaratıcı ve verimli geçim yollarını serbestçe seçmede ve kişisel, manevi, kültürel ve sosyal gelişmesini sağlamada fırsat eşitliğine sahip olması; herkesin doğal ve kültürel kaynakların korunmasında yaşanabilir yerleşmelerin oluşmasında eşit hak ve sorumluluğu bulunması; herkesin kamusal karar süreçlerine katılmakta eşit fırsatlara sahip olması ve herkesin haklarının ihlal edilmesini önleyen mekanizmalara eşit olarak ulaşabilmesi diye tanımlanmaktadır” (Habitat II Ulusal Raporu 1996, 79).* Bu bağlamda; bölgeler arası eşitsizlikler, yerleşme içi eşitsizlikler, etnik eşitsizlikler, siyasal eşitsizlikler, sınıfsal ve gelir temelli eşitsizlikler, inanç ve mezhep temelli eşitsizlikler, cinsiyet temelli eşitsizlikler, dezavantajlılığa ve yaşa bağlı eşitsizlikler toplumun hakça yaşayıp yaşamadığının göstergeleri olarak seçilmiştir.

Kent Hakkı

Lefebvre tarafından ilk kullanımı 1968'e dek tarihlenen Kent Hakkı kavramı bugün hem sivil aktörlerin, hem yerel hem de merkezi hükümetlerin, egemen ve muhalif güçlerin kullanabildikleri bir içeriğe sahip. Kent hakkı kentlilerin yapabilir kılınmasına ilişkin bütüncül bir haklar manzumesi olarak ele alınıyor, ancak kent hakkının tesis edildiği kentler yaşanabilirliği yüksek kentler olarak görülüyor.

1992 yılında Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Konferansında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartına göre Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kent sakinleri, *“1) Güvenlik, 2) Kirletilmemiş Sağlıklı bir Çevre, 3) İstihdam, 4) Konut, 5) Dolaşım Özgürlüğü, 6) Sağlık, 7) Spor ve Dinlenme Olanakları, 8) Kültür, 9) Farklı Kültürlerin Bütünleşmesi, 10) Kaliteli bir Mimari ve Fiziksel Çevre, 11) Kentsel İşlevlerin Uyumlu, 12) Katılım, 13) Ekonomik Kalkınma, 14) Sürdürülebilir Kalkınma, 15) Mal ve Hizmetlere Erişim, 16) Doğal Zenginlik ve Kaynaklardan Faydalanma, 17) Kişisel Memnuniyet, 18) Belediyeler Arası Ortaklıklar, 19) Mali Araç ve Yapılar, 20) Eşitlik” (Avrupa Konseyi, 1992) gibi son derece geniş haklara sahiptir. 2008 yılında Avrupa Konseyi'nin Yeni Bir Kentsellik İçin Manifesto başlığıyla yayınladığı 2. metin de ilk metnin daha liberal bir versiyonu gibi okunabilir (Avrupa Konseyi 2008).*

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

2005'te Porto Alegre'de düzenlenen Dünya Sosyal Formu sırasında kabul edilen Dünya Kent Hakkı Sözleşmesi ise, bu ahlaki taleplere daha bağlayıcı bir hukuki çerçeve kazandırma girişimi olarak okunabilir. Kent Hakkı Sözleşmesi hem Habitat International Coalition (HIC) gibi sosyal hareketleri, hem de yerel ve ulusal hükümetleri, meclis üyeleri ve uluslararası kurumları devreye sokuyor, onlardan sorumluluk almalarını istiyor. Avrupa Kentsel Şartına göre içeriği biraz daha tanımlı ve kente yönelik olan Dünya Kent Hakkı Sözleşmesi aslında aşırı neoliberalizmi hedef alıyor ve sosyal-demokrat bir refah devletini çağırıyor: Bu günlerde başta emlak sektörü olmak üzere özel sektöre yönlendirilen kamu kaynaklarını ve bu yatırımlardan kazanılan rantı yeniden sosyal programlara örneğın güvensiz şartlarda yaşayanların konut programlarına yönlendirmesi dikkat çekici. Sözleşme özel sektörü dayanışma göstermeye çağırıyor, kademeli vergilendirme modellerini destekliyor ve özel ihtiyaçları olan gruplara da (enformel sektörde çalışanlar, hastalar, fakirler, kadınlar vb.) pozitif ayrımcılık uygulamayı öngörüyor.

Kent hakkını tanımlamaya çalışan tüm yaklaşımlar ister liberal isterse radikal olsun, kentleri değışim değeri üzerinden değerlendiren anlayışa karşı kullanım değerini ön plana alan daha insani bir kent tahayyülü kurmaktadır. Harveyci bir ele alışla kent hakkı total bir haklar manzumesi, kentte yaşan herkes için bir kentsellik hakkı olarak tanımlanabilir. Bu hakkın çerçevesini de kullanım değeri oluşturuyor elbette. Kentsel süreçlerin insancillaştırılması, kentin sermayenin kar mantığına göre değil insan için, kentlilerin refahı için düzenlenmesi, kent ve kentleşme süreçlerini kentliler lehine belirleme yönündeki politik seçimlerin anahtar sloganıdır kent hakkı. Eşitlik, Adalet ve Özgürlük gibi evrensel hak ve talepleri somutlaştırmak üzere talepler ve pratiklerdir kent hakkı. Bu anlamda ütöpik olduğu kadar reeldir de. Özellikle (yoksullar, mülteciler, sakatlar, eşcinseller gibi) ötekileştirilmişlere de dikkat çeker, çünkü herkes içindir, bireysel değil ortak, kolektif bir taleptir, çoğunluğun değil herkesin haklarına atıf yapar (Harvey 2009).

Kent hakkı bir taraftan bir "*merkeziyete hak*", fiziki olarak kent mekânına, kentsel hizmetlere ve toplumsal zenginliği kullanmaya, erişmeye ve sahiplenmeye hak iken, aynı anda "*farklılığa*" da haktır. Bugün başta İstanbul olmak üzere Türkiye kentlerinde barınma, çalışma, sosyal güvence ve sağlık, eğitim, kentsel hizmetler, kültür, eğlence ve tüketim ile afet ve risk alanlarındaki kent hakkını kısıtlayan gelişmeler yaşanmaktadır. Kent Hakkı ihlalleri sonrasında giderek İstanbul'un sınıfsal olarak ayrılmış bir kent haritasına kavuştuğunu ve daha insani bir kentsellik için çoğul ve bütüncül bir mücadele hakkının gerekliliğini görmezden gelmek mümkün değildir. Kent Hakkı daha demokratik ve hakça bir kentsellik tahayyül edenler için anahtar bir kavram niteliğindedir ve İstanbul vizyonu için de kaçınılmaz bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Küresel kent tanımını ekonomik indirgemeci bir yaklaşımdan kurtararak insanlığın ortak değer ve üretimlerinin bulunduğu, küresel akışların yoğunlaştığı, bu yoğunlaşmanın gündelik hayatı daha kolay, huzurlu ve yaşanabilir, yaşayanları ise mutlu, yapabilir ve kendini gerçekleştirebilir yaptığı bir mekânsallık tahayyülüdür. İstanbul için arzuladığımız küresellik bu anlamda yaşanılabilirliği yüksek bir kent tahayyülüdür.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

3. YAŞANABİLİRLİK İÇİN DEMOGRAFİK VE MEKÂNSAL STRATEJİLER

İstanbul 1950'lerden itibaren aldığı kitlesel göçle, nüfusu 60 yıl içinde 1 milyondan 15 milyona çıkıp dev bir metropol haline gelirken tarihi yarımada ve boğazın iki kıyısındaki tarihi yerleşimlerin yanı sıra önce E-5 ardından da TEM oluşturduğu omurga üzerinde Marmara denizine paralel olarak yayılmıştır. Büyük ölçüde ana ulaşım politikalarının yönlendirdiği bu gelişmede bir başka belirleyici de ekolojik eşikler olmuştur. İstanbul'un Karadeniz'e yakın kıyıları su havzaları ve ormanlardan oluşan önemli bir yaşam kaynağı ve hassasiyet alanıdır ki bugüne kadar üretilen tüm master planlarda koruma altına alınmıştır.

İstanbul'un mekansal yayılmasının ekolojik eşiklere ulaşması üzerine çeşitli yasaklayıcı politikalar, vergi ya da vize uygulamaları gibi antidemokratik öneriler geliştirilmiş, planlar yapılmış ancak İstanbul'un büyümesinin önüne geçilememiştir. Nitekim son seçim döneminde iktidarını sağlamlaştıran AKP'nin seçim programı çılgın projelerle, büyüme politikalarıyla, imar vaatleriyle yüklü olup, sloganı da "*İstikrar sürsün, İstanbul büyüsün*" şeklindedir. Kuşkusuz bu büyüme ve inşaat eksenli politikaların İstanbul'u yaşanabilir bir kent yapması mümkün gözükmemektedir.

İstanbul Çevre Düzeni Planı ve Eleştirisi

İstanbul'un gelişme stratejilerin temel belirleyicisi niteliğindeki bir hukuki belge olarak 2009 tarihli İstanbul Çevre Düzeni Planı bu açıdan incelemeye değerdir. Şeffaf olmayan 40 trilyon TL'yi aşkın bütçeli, 400 çalışan ve yüzlerce akademik danışman ekipten oluşan İMP'nin 4 yıl süren çalışmaları sonucunda ortaya çıkan belge büyük ölçüde ideal kentleşme politikalarını dile getirmeye çalışan uygulanabilirliği olmayan prosedürel bir belge olmuştur. Demokratik, katılımcı, kapsayıcı olmayan hiçbir planın uygulanma gücü ve meşruiyeti bulamadığı günümüzde, ÇDP da en başta planlama yaklaşımı ve nüfus ve mekân politikaları anlamında ölü doğmuştur.

İstanbul'un 2023 yılında 22-25 milyon nüfusa ulaşacağını öngören ancak bu nüfusun 16 milyonda kalmasını umut eden plan bütün projeksiyonunu ve mekansal kararlarını bu kırılğan umudun üzerine inşa etmiş ve neredeyse şimdiden projeksiyon nüfusuna ulaşılmıştır. Plan büyük bir naiflikle küresel kent İstanbul'dan sanayi nüfusunun desantralize edileceğini, böylelikle nüfusun kontrol edilebileceğini ileri sürmektedir. Siyasi söylemdeki çözüm önerileri de bir o kadar ümitsiz ve kabul edilemez niteliktedir. İstanbul'da yaşamın bir bedeli olduğunu ve sadece bu bedeli ödeyebilenlerin kentte yaşayacağını, gerekirse kentte yaşamak için vize uygulamalarının gündeme geleceğine ilişkin demokrasi ve gerçekdışı öneriler söz konusudur.

Oysa "*İstanbul'un taşı toprağı altındır*" özdeyişindeki gerçeklik ortadan kaldırılmadıkça İstanbul kontrolsüz ve tüm planları aşacak şekilde büyümeyi sürdürecektir. İstanbul'un nüfus ve alan olarak kontrol edilebilir bir gelişme göstermesi 3 temel politikaya bağlıdır: a) göçü zorunlu hale getiren sebepleri ortadan kaldırmak. b) Kent rantını cazip bir yatırım aracı olmaktan çıkaracak bir vergi sistemi. c) Kaçak yapılaşma üzerinde etkin denetim. İstanbul'u kenti rantından faydalanmak için cazip olmayan bir kent haline getirmek kente yönelik yatırımların durması, İstanbul'un küresel kent olamaması anlamını taşımaz. Bütün küresel kentlerde yatırımcılar için teşvik ve kolaylıklarla birlikte sürdürülebilir kentsel politikalara imkân veren kısıtlar ve önlemler bulunmaktadır.

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

ÇDP İstanbul'a yönelik bu yatırım baskısına karşı koyabilecek, bu yatırımları yönlendirebilecek bir güce sahip değildir. Nitekim plan onaylandıktan günde ortama 3, yılda 1000 plan değişikliği ile delik deşik edilmiş, 3. Köprü benzeri devasa yatırımlar, çılgın projeler adı verilen plandışı kararlar ve emrivakiler ile temel ilkeleri işlemez hale getirilmiş ve İstanbul planlıymış gibi yapılarak aslında yine plansızlığa itilmiştir.

İstanbul'un Ekolojik Eşikleri ve Risk Yönetimi

Marmara ve Karadeniz arasında, 2 kıyıda yayılımı yaklaşık 30 kilometreye 100 kilometrelik bir dikdörtgen olarak düşünülebilecek İstanbul, önce E5 aksı boyunca Marmara denizine paralel ilk 10 kilometrelik şeritte, ardından TEM ile birlikte ikinci 10 kilometrelik şeritte yapılaşmaya başlamış, üçüncü 10 kilometrelik şeridi oluşturan Karadeniz tarafındaki kuzey şerit ise su havzaları ve ormanlarla kaplı olduğundan bugüne kadarki tüm planlarla korunmaya çalışılmıştır.

Bugün artan nüfus baskısı, deprem kaygısı, 3. köprü projesi, 2B alanlarının satışına ilişkin yasa tasarısı, kuzeye yeni şehirler, kanalistanbul, yapay adalar gibi arazi geliştirme projelerinin de etkisiyle İstanbul'un ekolojik eşikleri yapılaşma tehdidi altındadır.

Küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevre kirliliği bütün kentlerin dikkate alınması gereken ekolojik riskler arasındadır ve ciddi bir risk yönetim planına gereksinim vardır. Dahası İstanbul deprem, sel gibi diğer doğal afetler karşısında da kırılgan bir kenttir. İstanbul'un nüfus politikalarında ve mekansal gelişme stratejilerinde kesin biçimde göz önünde bulundurulması ve taviz verilmemesi gereken ekolojik eşikler ve risk yönetimi konusudur.

İstanbul'un Kentsel Değerleri ve Özgün Kimlik Öğeleri

Kıyıönü kentleri tarih boyunca çeşitli avantajlara sahip olduğundan hep önemli kentler olagelmıştır. İstanbul'da da ayrıcalıklı bir su yolu olan boğazın, Marmara ve Karadeniz kıyılarının varlığı kenti benzersiz kılarken birçok avantaj da sağlamaktadır. Kentin 8000 yıllık tarihinde birçok uygarlığa evsahipliği yapmış olmasında bu lokasyon özelliklerinin payı büyüktür.

İstanbul'a özgün bir kentsel kimlik kazandıran temel unsur hareketli topoğrafyası ve boğazla bütünleşen morfolojisidir. Boğazın büyük ölçüde özel mülkiyet ile kapatılmış olması ve kamusal alanların azlığı kıyı kullanımını kısıtlamaktadır. Kenti karakterize eden silüet çizgisinin sürekli değişiyor, sivil ve anıtsal mimarlık mirasının ve yaşama kültürünün yitiriliyor olması bir kimlik kaybı olarak okunabilir.

Roma, Bizans ve Osmanlı kültürlerinin izleri küresel kent için önemli bir avantaj olmasına rağmen, bu tarihsel mirastan vazgeçip emlak geliştirmenin cazibesine kapılmak daha yaygın bir eğilim olmaktadır. Kent rantının speküle edilmesi sorunu tarih ve kültürel miras alanında da karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin aynılaştırıcı ve standartlaştırıcı eğilimleri karşısında tarihsel Avrupa kentlerinin daha şanslı olduğu söylenmektedir (Sennett 2010). İstanbul'un kentsel değerleri ve özgün kimlik öğeleri somut ve soyut kültürel miras olarak belirlenmiş olup, bunların korunmasının İstanbul'un özgünlüğünü ve karakteristiğini korumanın tek yolu olduğu uzmanlarca geniş biçimde paylaşılmaktadır.

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

İstanbul'un Toplumsal Kapasiteleri

İstanbul nüfusunun büyük bölümünü 1950 sonrasında çeşitli dönemlerde Anadolu'nun farklı yerlerinden gelen göçmenler oluşturmaktadır. Bu nüfus bir yandan kenti enformel süreçlerle de olsa kuran emektir. Bu profilin istihdamına sektörel olarak bakıldığında düşük ücretli istihdamın yaygın olduğu gelişen bir hizmetler sektörü, çoğunlukla vasıfsız ve enformel işgücünün oluşturduğu sanayi sektörü başı çekmektedir.

Kuşkusuz bu profil küresel kentin talep ettiği bir işgücüne karşılık gelmemektedir. ÇDP'nin öngördüğü gibi sanayi destanralizasyonuna bağlı olarak vasıfsız ve enformel sanayi işgücünün kenti terk etmesi, onların yerine nitelikli işgücünün gelmesi senaryosu hayali olduğu kadar acımasız yerinden etme süreçlerini ve yapısal işsizliği çağırır bir senaryodur.

2000'li yıllarla birlikte girilen kararlı küreselleşme dönemi yeni bir kent, yeni bir kullanıcı profili ve yeni bir sınıfsal harita öngörüordu: Modernleşme, kapitalistleşme ve kürselleşme süreçlerinin yoğunlaştırılması için kenti var etmiş ve en kılcal dokularına dek sinmiş olan enformelliğin formelleştirilmesi, sermaye lehine denetlenebilir ve riskten olabildiğince arındırılmış hale getirilmesi gerekmektedir.

Küresel kapitalizme ilişkin iş ve işsizlik sorunlarının tümü Türkiye ve İstanbul'da gözlemlenebilir: İşsizliğin yanı sıra işe erişimde aşırı ve haksız rekabet, iş sahibi olanlar içinse güvencesiz çalışma koşulları, çalışan yoksul kategorisinin yaygınlaşması gibi küreselleşmenin karanlık yüzleri izlenebilir. Bir başka eğilim ise kentin küreselleştirilmesine koşut gelişen sektörel dönüşüm taleplerinin birçok çalışana işe yaramaz ve niteliksiz hale getirmesidir. Sanayisizleşme sürecindeki İstanbul'un sanayi işçilerini söz konusu sektöre dönüşüme hazırlayan bir mesleki eğitim desteği olmaması sebebiyle kitlesel işsizlik riskleri ortaya çıkmaktadır. Yine 2000'lerle birlikte çıkarılan mali disiplin yasaları kapsamında enformel ticaretlerin vergilendirilmesine ilişkin önlemler birçok küçük ve orta girişimcinin kâr oranlarını ciddi biçimde düşürdüğünden küçük esnafın ticari başarısızlığı yaygınlaşmış, birçok sektörde tekelleşme gözlenmeye başlamıştır. Bir yandan tekstil, mobilya, ev eşyası gibi pek çok sektörde ucuz işgücüne dayanana ülkelerin mallarıyla rekabet etme stratejileri çalışanların taşeronlaşması ve haklarının ihlalleriyle sonuçlanırken, diğer yandan otomasyonun yanı sıra sektörel dönüşüm, birçok emekçiyi vasıfsız işçiler durumuna getirmektedir.

Küreselleştirme planlarının, İstanbul'u azman sanayi kentinden kültür ve turizm odaklı bölgesel bir küresel merkeze dönüştürmek istediği, buna uygun olarak yeni bir kullanıcı profili talep ettiği, bu nedenle kent içinde önemli yer değiştirmeler ve mülkiyet el değiştirmeleri yaşanacağı şimdiden görülebiliyor.

Dünyanın her yerinde yaşanan bu yapısal değişimi kentlilerle uyumlu hale getirmek üzere, İstanbul için de istihdam temelli bir strateji üretimi gereklidir. Herkes için makul bir iş imkanı sağlamak, desteklenen sektörlerde işgücünü sübvansetmek, böylelikle değişimi kentliler için hafifletmeyi amaçlayan bu uyum stratejisi için hem Avrupa Birliğinin strüktürel fonlarından ve Lizbon Stratejisinden, hem de ABD'nin "Trade Adjustment Assistance" programı ve BM'nin biriktirdiği tecrübelerden faydalanılabilir (UNRISD 2010).

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

İstanbul'da Mekânın Yeniden Üretimi

İstanbul 1950'li yıllardan itibaren aldığı göçün etkisiyle ana ulaşım akslarına paralel olarak yatay bir yayılım göstermeye başladı ve bu eğilim halen sürmekte. 1980'lerden itibaren başlayan düşey büyüme eğilimleri de hem inşaat teknolojilerindeki gelişmeler hem de kent rantlarının artan cazibesi ve planların denetleme ve yönlendirme gücünün azalmasıyla çoğaldı. Bu yatay ve düşey gelişme kuşkusuz mekânın yeniden üretimi ve zenginliğin yeniden dağıtımını olarak okunabilir. 2000'li yıllarla birlikte bu süreçlere yeni bir mekân üretim ve zenginliğin yeniden dağıtım aracı olarak metalaşmamış mekânlar eklendi.

Metalaşmamış mekan kentte var olan ancak emlak piyasasına bugüne dek dahil olmamış alanları anlatmaktadır. Orman alanları, tarım alanları, su havzaları gibi doğal alanların yanı sıra köhnemiş kent parçaları, gecekondular alanları, sanayi alanları gibi yapılaşmış alanlar ve arsa değeri yükselmiş olan okul, hastane gibi kamu yatırımları metalaşmamış mekânlar olarak düşünülebilir ki 2000'li yıllarla birlikte tüm bu mekânların yeniden üretimi ile emlak piyasasının genişletilmesi temel kentsel strateji haline gelmiştir. Nitekim 2002'de aylık ortama 3 milyon m² olan inşaat ruhsatı talebi, 2007'de 11 milyon m²'ye çıkmıştır ve üretilmiş olan konut ve ofis yapılarının önemli bir bölümü boş olmasına rağmen inşaat imalatı sürmektedir (Keyder 2010). Bugün İstanbul'da spekülasyon bir gayrimenkul piyasasının varlığı bilinmekte ve olası bir mortgage krizi endişesi hakimdir.

Metalaşmamış mekânlarda gerçekleşen yeni konut ve ofis yapılarının birçoğu talebin ötesinde spekülasyon bir arz üretmekte, bir yandan da mülkiyet el değiştirmelerine neden olmaktadır. Bu sürecin sonunda sosyal mekansal ayrışmalar çoğalmakta İstanbul'un yeni ve kutuplaşmış, sınıfsal olarak okunabilir bir haritası ortaya çıkmaktadır.

Yeni mekânsal müdahaleler sonucu ortaya çıkan ayrışmalarla birlikte, İstanbul'un merkezi sadece yüksek gelir grubu için ulaşılabilir hale geliyor ve İstanbul nüfusun büyük çoğunluğunun kentten faydalanması zorlaşıyor. Şehrin uçlarında kurulma aşamasında olan yeni kentler yaşanabilirlik vaat etmiyor. Bugünün İstanbul'unda nüfusun % 50,5'i gündelik yolculuklarını –okula, işe gitmek, alışveriş gibi- yürüyerek gerçekleştirmektedir (Page vd. 2009). Bu mekânsal müdahalelere bağlı yerinden etmeler devam ederse, İstanbul daha fazla araçlı yolculuk talep eden bir kent haline gelecektir.

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

4. YAŞANABİLİR İSTANBUL'DA YÖNETİM VE PLANLAMA

Küresel akışlar aracılığıyla değerlendirdiğimiz İstanbul küresel kentlerden beklenen özellikleri sergilememekte. Oysa nüfus ve mekânsal gelişme stratejileri akılcı belirlenmiş bir İstanbul'un yönetim ve planlama anlayışında da Kent Hakkı, Yaşanabilirlik, Kullanım Değeri, Yerel Hizmet (Subsidiarity), Katılımcı Kentsel Politika ve Bütçe gibi kavramların yer almasıyla İstanbul kentsel kapasitelerini geliştirip küresel kentler ağında özgün bir yer edinebilir.

Küresel İstanbul vizyonu bugüne kadar ağırlıklı olarak ekonomik bir ağırlıkla, ekonomik rasyonelite mantığı ile düşünüldü ve küreselleşmenin yolu sermaye için cazip bir iklim yaratmak üzere kontrol ve düzenlemelerin sonlandırılmasıyla sonuçlandı. Oysa sürdürülebilirlik ekoloji, ekonomi ve toplum gibi bir sacayağına ihtiyaç duymaktadır ve toplumsal ve ekolojik kaygılar ekonomik rasyonelite ile yarışan ve çelişen mantıklar değildir. Aksine günümüzdeki politika seçimlerinden toplumsal bir faydanın ekonomik ve ekolojik olması, ekolojik çözümün ekonomik olması ve toplumsal meşruiyeti bulunması, ekonomik mantığa uygun olanın da ekolojik ve toplumsal açıdan uygun olması beklenmektedir.

Buna göre öncelikle dünyada genel kabul gören temel kentsel politika uygulamaları dikkate alınmalıdır. Küreselleşme süreçlerinde ön planda yer almak isteyen tüm kentler giderek daha ademimerkeziyetçi politikaları benimsemekte ve özerklik kazanmaktadır. Bu politikaların doğal bir sonucu hizmetlerin yerel birimlerce sağlanması (subsidiarity) olmaktadır. Bugün İstanbul'da bu temel eğilimin tam aksine gelişmeler söz konusudur.

İstanbul'a ilişkin politika seçimleri merkezi hükümetin fikirleri ve yönlendirmesi sonucunda oluşmakta, sermaye grupları ve TOKİ aracılığıyla gerçekleşmekte, yerel yönetimlerin etkisi ise giderek azalmaktadır. Kentsel hizmetler açısından da benzer bir süreç işlemektedir. Adliyelerin, okulların, hastanelerin vb. kamusal hizmetlerin ilçelerdeki yerel birimlerden alınıp büyük merkezi yapılar içinde sürdürülmesi eğilimi modern şehircilik adıyla sunulmaktadır. Oysa demokratik dünyadaki eğilimler bunun tam aksinedir. Yine kent merkezleri ve kamusal alanların düzenlenmesinde katılımcı süreçlerle belirlenen ihtiyaç, talep ve ilkelerin, yarışma süreçleri sonucu elde edilen projelerin uygulandığı görülmektedir.

Benzer bir yerele yetki devri kent ekonomisine yönelik olarak yaşanmaktadır. Yerel yönetimlerin kendi bütçelerini yaratmaları ve yönetmeleri demokrasinin tabana yayılması olarak görülmektedir. Böylelikle kentliler yerel yönetimlerin icraatlarını izleyebilmekte, yatırımlara ve karar süreçlerine dâhil olabilmekte hatta katılımcı bütçe uygulamalarının bulunduğu yerde doğrudan yatırım programına etki edebilmektedirler.

Yönetişim ve katılımcı planlama süreçleri demokratik dünyada tartışmasız kabul gören kent yönetimi modelidir. Hatta birçok kentte temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişin önerileri kentsel ölçekte yaratıcı çözümlerle desteklenmelidir. İstanbul'un geleceğine ilişkin tahayyül ve planlama çalışmalarının toplumun örgütlü ve örgütsüz kesimlerinin bilgisi dâhilinde ve katkısı ile gerçekleştirmek zor ancak gerekli bir işlemdir. 2009'da üretilen ve kentlinin anayasası olara adlandırılan, tüm hukuki, idari ve planlama işlemlerinin dayanağı olan Çevre Düzeni Planı'nın İMP adlı bir yarı kamusal şirket tarafından yapılmış olması, İstanbulluların bu süreçten

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

haberdar dahi olmaması, İstanbul Büyükşehir Belediyesi sitesinde bile bu kuruma ilişkin bilgi olmaması, günümüzdeki şeffaf ve hesap verilebilir yönetim anlayışından çok uzaktır.

Yaşanabilir bir kent yaşayanların kenti sevmesi, gündelik hayattan tatmin olması, kendilerini ve hayallerini gerçekleştirebilmesine imkânlar yaratan yerdir. Bugün birçok kent bu özelliklerini geliştirerek, öncelikle kendi yaşayanları için daha iyi şartlar sunarak, küresel kentler hiyerarşisinde itibarını yükseltecek özellikler kazanarak küresel akışlarını yoğunlaştırarak, özgün bir konuma erişmeye çalışmaktadır.

Küresel Kentlerden Kentsel Politika Uygulamaları ve İstanbul'a ilişkin Öneriler

Günümüzde marka haline gelmiş, küresel kent olarak kabul görmüş kentlerin birçoğu sadece sermayeyi cezp etmekten çok daha öte kent planlama ve yönetimi uygulamaları geliştirmekte, bunlara yerel özgünlüklerini eklemektedirler. İstanbul'un bu anlamda, dünya deneyimlerini takip eden, öğrenen kurum niteliğine sahip bir yerel yönetim ve planlama birimine gereksinimi vardır.

Örneğın barınma konusunda Berlin'in uyguladığı Soziale Stadt programında, kent merkezinde kiracılara yönelik yerinden etmeyen katılımcı proje geliştirmeye dayalı ve 15 sene boyunca kira artışlarını engelleyen kitlesel konut üretimi gerçekleştirilmiştir. Yine özellikle AB içinde birçok kent kiracı dostu politikalar geliştirmekte, sosyal çeşitliliği olan ve belirli oranda ödenebilir konut içeren projeleri şart koşmakta veya sübvansede etmektedir.

Ulaşım konusunda da örnek alınabilecek uygulamalar bulunmaktadır: Arabasız ulaşım imkânları, geniş yaya zonları üretmiş (Groningen, Amsterdam, Venedik, Viyana) gibi kentlerin yanı sıra araç sahipliğini yasaklamış (Vauban) veya ücretsiz toplu taşıma gibi projeler üretmiş (Hunan), kentler vardır.

Kişi başına düşen düzenlenmiş yeşil alan miktarı açısından yaşayanlarına doğal bir kentsel çevre sunan kentler (Curitiba, Kopenhag) bulunmaktadır. İstanbul bütün bostanlarını kaybededursun birçok kent (Hong Kong, Londra, New York) kendi gıda üretimini sağlamak üzere kent tarımı ve kent bahçeleri projeleri üretmektedir.

Birçok şehir 0-Karbon politikasına uygun projeleri tercih etmekte (Melbourne, Vancouver, Masdar) daha ekolojik bir kent olma yönünde projeler geliştirmekte, alternatif enerji kaynaklarına yönelmekte (Barselona, Dongtan, Liverpool), hedefler koymakta ve yasal önlemler almaktadır.

Yerel bütçeyi ve yatırım programını şeffaflaştıran kentlerin yanı sıra bunu yaşantılarıyla birlikte katılımcı süreçlerle belirleyen kentler (Porto Alegre) demokratik kent yönetimi açısından önemli bir gelişmedir. Karar süreçlerinde, konut üretimi ve mahalle iyileştirmede sivil toplumunu yapabilir kılan, kooperatif türü organizasyonları cesaretlendiren kentler (Santa Domingo, Caracas, Dhaka) vardır.

Kentlilerin istihdamına ilişkin profesyonel destek veren, yerel istihdamı cesaretlendiren, yerel işgücünü eğiten, sektörel dönüşüme hazırlayan ve yatırımcı yönlendirme programları uygulayan (Chicago, Kopenhag) kentler söz konusudur. Yatırımcıları sadece cazip şartlarla çekmek yerine yatırımcılara yerel şartları gözetmek, sosyal proje üretmek gibi koşullar getiren kentler de söz konusudur. Daha çok kent büyük ölçekli yatırımlardan kamuya pay aktarılmasını zorlamaktadır.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

Özgürlük, hoşgörü ve çeşitlilik sunan kentler (Amsterdam, Toronto, Berlin, Londra, New York) hem yaşayanlarını hem de kısa ve uzun süreli ziyaretçileri etkilemektedir. Sakinlerine görece eşit fırsatlar sunan, daha adil bir gelir dağılımına sahip kentler de (Pekin, Jakarta, Phnom Pehn) söz konusudur. Birçok kent sadece yatırımcı ve iş adamlarını değil sanatçıları, düşünürleri ve yaratıcı insanları çekebilmek üzere programlar üretmektedir. Daha güvenli bir gündelik hayat kadar daha az polis ve polis şiddeti ile barışı ön plana çıkaran kentler söz konusudur.

Türkiye’de de küçük ölçeklerde de olsa örnek yerel yönetim uygulamaları söz konusudur: Örneğın sosyal belediyeciliğı misyon edinen Dikili Belediyesi okul, hastane gibi kamu kurumlarının ve 10 tondan az su kullanan hanelerin tüketimini faturalandırmayarak, belirli hatlarda ücretsiz ulaşım sağlayarak, çok düşük ücretli muayene ve tedavi imkanı sağlayarak, ucuz ekmek üreterek, jeotermal enerjiyi konutların ısıtılmasında kullanarak, alternatif festivaller düzenleyerek alışılmışın dışında bir belediyecilik hizmeti üretmektedir.

1. Mekânsal Gelişme Stratejileri

İstanbul yaklaşık 15 milyon nüfusu ile Avrupa’nın en kalabalık metropollerinden biridir ve yoğun göç süreçleri nedeniyle de hala büyümektedir. İstanbul’un sürdürülebilir bir kent olması için öncelikli politika mekânsal gelişme stratejilerinin net olarak belirlenmesi ve bu stratejilerden taviz verilmemesidir. Buna göre kente özgün karakterini kazandıran Boğaziçi’nin ve kentin ekolojik eşiklerini oluşturan orman alanları ve su havzalarının özellikli alan ilan edilmesi ve etkin denetimine dayalı yönlendirici bir modele gereksinimi vardır.

1980’lerden itibaren İstanbul’u lineer bir kent olarak tasarlayan, İstanbul’un kuzeyindeki ekolojik eşiklere hassasiyetle yaklaşan master planların ortak yaklaşımı bu anlamda dikkate değerdir. Buna göre İstanbul Çevre Düzeni Planı yapılırken kesin bir dille karşı çıkılan ancak plan onandıktan sonra yama olarak eklenen 3. Köprü projesi bu mekânsal gelişme stratejilerine telafisi mümkün olmayan zararlar verecektir.

İstanbul’un ormanları, vadi, göl ve su havzaları, kıyıları ve boğazı özgünlüğü ve ekolojisi bozulmadan korunmak zorunda olan ve hiçbir tavize açık olmaması gereken kırmızı çizgileri oluşturur. Bu eşiklerin korunması, yanlış kullanımın önüne geçilmesi, geri kazanılmasına yönelik iyileştirme programlarının uygulanması gerekmektedir.

Kompakt kent yaklaşımları tüm dünyada ekolojik avantajı, ekonomik olması ve erişilebilirlik üstünlüğü sebebiyle ön plana çıkmaktadır. İstanbul’un mekansal gelişmesinde bu kompakt kent anlayışının benimsenmesi arazi spekülasyonunu önleyeceği gibi, ekolojik eşiklerin korunmasına da katkı yapacaktır.

2. Ekolojik Alanlar, Kıyı ve Ormanların Kullanımı

İstanbul’da ekolojik alanların gündelik kullanımı erişilebilirlik, ödenebilirlik, tasarım ve işletme sorunları nedeniyle son derece kısıtlıdır. 3 tarafı kıyılarla çevrili İstanbul’da kıyılara erişim neredeyse imkânsızdır. Toplumun önemli bir kesiminin boğazı kullanımı özel günlerle kısıtlıdır. Orman, tarım alanı, park, dere ve göl gibi alanların rekreatif kullanımı da kolay ve yaygın değildir. Bunda geçim sıkıntısı ve boş zaman azlığından ziyade, mekânların imkân verir biçimde tasarlanmamış olması etkilidir.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

İstanbul yoğun yapılaşma süreçleri sonucunda kent içi yeşil alanlarını büyük ölçüde yitirmiştir. Bu alanlar kentin mikro iklimi kadar, eğlence ve dinlenme imkânı sağlaması açısından da önemli alanlardır. İstanbul'da kişi başına düşen erişilebilir yeşil alan, düzenlenmiş rekreasyon alanları, yaygın kullanılan kamusal alan niteliğinde kentsel parklar, sahil vb. son derece kısıtlıdır.

Yoğun betonarme yapılar ve asfalt yollarla kaplı 15 milyonluk bir metropolün mikro iklimi hem yazın hem de kışın çeşitli riskleri, doğal afetleri ve zorlukları karşımıza çıkarmaktadır. Örneğin adalardan kente bakıldığında kentin üzerindeki gri bir duman tabakası net şekilde gözlenebilmektedir.

Yine konut alanlarının apartmanlaşma süreçleri geçimlik üretim yapılan arka bahçelerin yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ekonomik olduğu kadar ekolojik de bir kayıptır. Büyük kentlerde benzer sorunlara bir cevap olarak gelişen kent tarımı İstanbul için de hem rekreatif kullanımların artırılması hem de geçimlik üretim için bir imkân oluşturabilir. İstanbul'un kuzeyinde yer alan birçok alan, örneğin terk edilmiş maden ocakları bu tür rekreatif amaçlarla yeniden işlevlendirilebilir. Yaşanabilir bir İstanbul için ekolojik alanların korunması kadar, kıyı, orman, vadi gibi doğal alanların kentliler tarafından taşıma kapasiteleri aşılmadan, korunarak kullanılmasına yönelik imkanlar geliştirilmelidir.

3. Afet Riskli Alanlarının Dönüşümü ve Güçlendirme Fonu

İstanbul'daki afet riskli alanların dönüşümü en acil çözüm üretilmesi gereken alanlardan biridir. Kamuoyu gündemindeki yasal düzenleme taslağı demokratik ve adil bir çözüm olmaktan uzaktır. Taslak, afet riskli alan tanımını kentin bütününe giydirdikten sonra, inşaat sektörü lehine ancak afet riskli bir alanda yaşayan kentliler için ciddi sorunlar içeren bir yıkım ve yeniden üretim süreci öngörmektedir.

Bu süreçte kiracılar için herhangi bir hak sahipliği ve düzenleme bulunmazken, mal sahipleri içinse 3 kabul edilemez alternatif üretilmiştir. Buna göre, ilk alternatifte mal sahibi taşınmazını satıp elde ettiği kazanç ile yeni bir yatırım yapabilir ki bu geniş kapsamlı bir yerinden etme süreci anlamına gelmektedir. İkinci alternatifte mal sahibi taşınmazının karşılığı olarak yeni projeden aynı miktarda taşınmaz alır ki bu da uzun yıllar sürecek olan bir borç yükünün altına girmek demektir. Son alternatif mevcut taşınmazdan çok daha küçük bir paya razı olarak yeni projede yer almak demektir ki bu da yaşam biçimini ve sınıfsal konumu ciddi biçimde değiştiren bir sonuç üretecektir.

Oysa hem kiracıları hem de mal sahiplerinin haklarını koruyan ve yapıların yenilenmesini mümkün kılan bir dönüşüm mümkündür. Bunun için öncelikle mevcut kullanıcıyı yerinden etmeyen, bunu garanti üzere fiyat ve kira artışlarını kısıtlayıcı önlemler içeren, kiracıları da dışlamayan katılımcı proje geliştirme yöntemleriyle kullanım değerini ön planda tutan bir planlama yaklaşımı gerekmektedir. Bu anlayışla yeni kamusal alanların yaratılması, ortak ihtiyaçların karşılanması, maliyetlerin düşürülmesi, yerel istihdamın kullanılması için ortak aklın yaratılabilmesi mümkündür.

İstanbul'un sağlıklı ve güvenli bir yapı stoğuna kavuşması için Kentsel Dönüşüm önemli bir politikadır. Ancak bu politika zorunlu ve emredici olmaktan ziyade tavsiye ve teşvik edici olmalıdır. Ayrıca bu politika Fikirtepe örneğinde olduğu gibi yoğunluk artırıcı ve spekülasyon değer üretici bir nitelikte olmamalıdır. Yapılarını güçlendirmek

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

isteyen mal sahiplerini kooperatif şeklinde örgütlü olmaya bu sayede tadilat/yeniden inşa maliyetlerini karşılayan Güçlendirme Fonundan yararlanmaya teşvik eden bu sistem, birçok maliki gönüllü olarak güçlendirme sürecine yönlendirirken, Güçlendirme Fonunu yöneten yerel yönetime önemli bir kaynak transferi de sağlayacaktır.

Buna göre güçlendirme için Fon'a başvuran malikler bir kooperatif kuracak, mülklerinin tekil ve toplam değeri expertiz raporuyla belirlenecek, Fon güçlendirme için sağlayacağı % 20 oranında, malikler ise mülklerinin değeri oranında projeye hissedar olacaktır. Bu sistemde maliklerin tümü kooperatifin aidatçısı ve hissedarıdır. Dairede oturan, kiraya veren, ya da yatırım amaçlı boş bekleten malikler kooperatife aidat ödemekle yükümlüdür. 10. yılın sonunda fonun hissesinin yarısı (%10) ortak giderleri karşılayacak olan kooperatife devredilecektir. Spekülatif değer ve kira artışlarını, kiracıların yerinden edilmesini engellemek üzere mülkün aylık kirası expertiz sonucu ortaya çıkan emlak değerinin %1'i olarak belirlenecek, tüm malikler bu oranı kooperatife aylık olarak ödeyecek, kooperatif gelirlerinden hisseleri oranında pay alacaklardır. Fon'a dahil olan yapılar yenilediğinden değerleri büyük ölçüde artacak, kiralar güncel değerlerin % 1'i olmayı sürdürecektir, ancak alım-satımlardaki fiyatlar projedeki orijinal hisse oranlarını değiştirmeyecektir. Bu sayede, kooperatif düzenli gelir elde ederken, projedeki mülk sahipleri mülklerini satmadıkları sürece kooperatif gelirlerinden pay alacak, fon sağladığı desteği geri alabilecek, malikler ödenebilir bir taksitlendirme ile daha güvenli ve değerli bir yapı stoğuna kavuşacak, spekülasyon ve yerinden edilmeler önlenmiş olacaktır. Sistem yatırım ve birikim amacıyla mülk sahipliğini cazip olmaktan çıkarırken, kiracılara güvence ve fiyat avantajları sağlamaktadır.

TABLO1: Proje Başlangıcındaki Güncel Durum

	Değer (bin TL)	Yıllık Kira (bin TL)	Sabit Hisse Oranı %	Yıllık Getiri (bin TL)
D1	100	12	8	9,6
D2	150	18	12	14,4
D3	175	21	14	16,8
D4	175	21	14	16,8
D5	200	24	16	19,2
D6	200	24	16	19,2
TOPLAM	1000	120	80	96
FON	250	0	20	24
DEĞER	1250			

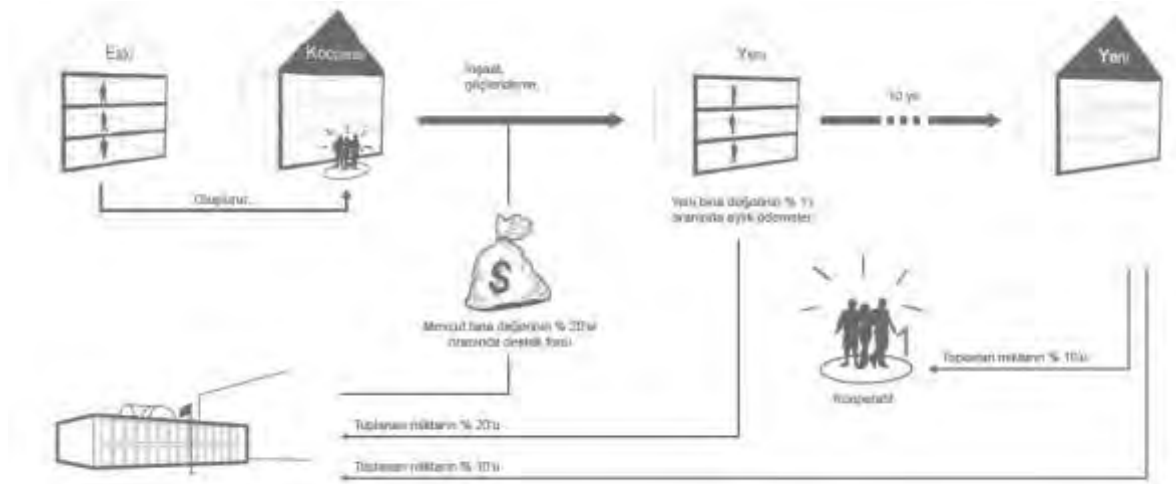
TABLO2: 10 Yıl Sonraki Durum

	Değer (bin TL)	Yıllık Kira (bin TL)	Sabit Hisse Oranı %	Yıllık Getiri (bin TL)
D1	100	12	8	11,52
D2	150	18	12	17,28
D3	175	21	14	20,16
D4	175	21	14	20,16
D5	200	24	16	23,04
D6	400	48	16	23,04
TOPLAM	1200	144	80	115,2
FON	250		10	14,4
KOOPERATİF			10	14,4
DEĞER	1450			

Şehir dediğin insandan gayri ne ola ki?

Yukarıdaki tablolar, Fon'a başvuran 6 dairelik bir kooperatifin bu sistem içindeki hissedarlık durumuna, gelir ve giderlerine ilişkin bir örnek içermektedir. Tablo1 güncel durumu temsil ederken, Tablo2 sadece Daire 6'nın iki misli değerle el değiştirdiği, Fon'un hisselerinin yarısını kooperatife devrettiği 10 yıl sonraki durumu göstermektedir.

Tablolarda görülebileceği gibi, sistem maliklere ödenebilir fiyatlarla mülklerini yenileme, güvenilir ve değerli hale getirme fırsatı sunarken, Fon'a geri ödemelerin yaklaşık 10 yıllık sürede tamamlanmasını, 10. yıldan sonra Fonun % 10 hisse ile proje ortaklığının sürmesini böylece yeni projeleri finanse etme gücüne kavuşmasını, kooperatifin de %10 hisse ile projenin bakım, iyileştirme ve işletme giderlerini karşılayabilecek duruma gelmesini sağlamaktadır. Yine örnekte görülebileceği gibi mülkünü satmayan maliklerin aylık gider ve gelirlerinin büyük ölçüde dengelenmesi, projenin değer kazanmasıyla gelirlerini artırmaları mümkün olmakta iken D6 örneğinde yeni malikin yatırım amaçlı konut alımının engellendiği ve fiyatlardaki spekülasyon artışının önüne geçilebileceği görülmektedir.

Bu yaklaşım ile zorla yerinden etmeyen, yeni projeyi ödenebilir sınırlarda tutan, kullanıcıların ihtiyaç ve talepleriyle belirlenen, malzemedен, tasarıma ve hatta inşaya dek katılımcı süreçlerde geliştirilen inşaat üretimi ve sağlıklılaştırma mümkündür. Yerel istihdamı ve katılımı mümkün kılan bu katılımcı kentsel politika ve bütçe süreçleri daha adil ve demokratik bir kent yönetimini yerel düzeyden başlatan bir süreci tetikleyecek ve spekülasyon inşaat yatırımlarını engelleyecek, değişim değeri yerine kullanım değerini ön plana çıkarırken yerel yönetime önemli bir kaynak sağlayacaktır.

4. Kent Rantının Şeffaflaştırılması ve Kamuya Pay Aktarılması

İstanbul'da kent rantları kolay hesaplanamayan, spekülasyona açık ve ciddi anlamda vergilendirilmeyen bir gelir kaynağıdır. Bu nedenle bir kentsel arsanın mülkiyetini ele geçiren küçük ya da büyük, kamu ya da özel yatırımcılar bu arsa üzerinde inşa edilebilecek inşaat m²'sini maksimize ederek birikim yapma imkânlarını zorlamaktadır.

Birçok küresel kentte arsa geliştirmeden elde edilen bu artı değerın vergilendirilmesi veya bir başka kentsel hizmet ya da yatırımı sübvansе etmesi şartıyla

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

gerçekleştirilmesi yönünde uygulamalar görülmektedir. İstanbul'da bugüne kadar kent rantını maksimize eden yatırımlar planla engellenmeye çalışılmış ancak ya politik popülist uygulamalar ya da sermayeyi ürkütmeme temelli kaygılarla çoğunlukla denetimsiz bırakılmıştır.

Örneğin İstanbul'da yer alan ve Avrupa'nın en yüksek binası olarak anılan Sapphire adlı gökdelen kent rantının çeşitli kurnazlıklarla maksimize edilmesi sonucu yatırımcına İstanbul Büyükşehir Belediye Bütçesinin 1/3'ü oranında bir ek sermaye birikimi sağlamıştır. Bu aşırı birikimden kamuya aktarılan bir pay olup olmadığı ise açıklanmamıştır.

Oysa yasakçı değil, kolaylaştırıcı ve yönlendirici bir planlama anlayışıyla kentsel arsadan elde edilen bu artı değer yine kente kazandırılması mümkündür. Bir emlak projesinden elde edilecek kazancın hesaplanması, bu kazancın alenileştirilmesi, adil vergilendirilmesi veya bir kentsel hizmeti sağlayarak gerçekleşmesine izin verilmesi durumunda yatırımcılar sosyal sorumluluğu da olan, akılcı, yaratıcı ve sürdürülebilir çözümlere ve tasarımlara doğru yönelecektir. Kentteki imar faaliyetleri de çok daha demokratik, öngörülebilir ve estetik hale gelecektir.

5. Yatırımcı Yönlendirme ve İşgücü Eğitimi Programları

Günümüzde birçok kentin ekonomisi uluslar arası rekabet, değişen pazar koşulları ve krizler nedeniyle riskli hale gelmiştir. Bu anlamda küresel ve ulusal ekonomi politikaları kadar önemli bir politika demeti de Yerel Ekonomik Kalkınma programları olmaktadır.

Yerel yönetimlerce uygulanacak olan yerel ekonomik kalkınma programları her ölçekteki yatırımcıyı bilgilendiren, yönlendiren ve onların uygun sektörlerde, doğru yer seçimlerinde, fizibil mekânsal yatırımlar yapmalarını sağlayan bir danışmanlık hizmeti üretir. Bu sayede hem mal ve hizmetlerin tüm kentte etkin üretilmesini ve erişilebilir olmasını garanti altına alır hem de başarısız yatırımları öngörerek engelleyebilir.

Akıllı bir kent bilgi sistemi işletimi ile bir semte yatırım yapmak isteyen bir yatırımcıya o bölgenin mevcut arazi kullanımı, hâlihazırdaki ilgili mal ve hizmet üretimi portföyü, eksik mal ve hizmet biçimleri, daha önce yapılan benzer yatırımların karlılık oranları gibi bilgilerden oluşan bir danışmanlık yapılması hem yerel yönetim hem de yatırımcılar açısından cazip bir iklim yaratacaktır. Öte yandan yatırımcı talep ve davranışlarına haiz bir yerel yönetim yerelde gerekli işgücü profilini bilmek ve gerekli işgücü eğitimi çalışmalarını yapmak veya yaptırmak şansına sahip olacaktır.

Bugün İstanbul'da birçok semtte yetersiz analiz ve yönlendirme sonucu açılan işyerlerinin kısa bir süre sonra başarısızlığa uğradığı ve kapandığı görülmektedir. Öte yandan işsizlik de yaygın sorunlardan biridir. Kentte gereksinimlerle yatırımcı, işgücü ile eğitimi, yatırımcı ile işgücünü buluşturacak yönlendirici bir akla ihtiyaç bulunmaktadır.

6. Ücretsiz Toplu Ulaşım Projesi

Ulaşım İstanbul'da akla gelen ilk sorunlardan birini oluşturmaktadır. Toplu taşıma hizmetlerinin yetersizliği ve düşük kalitesi büyük ölçüde özel araç kullanımını tetiklemekte, bu da trafik yoğunluğuna yol açmaktadır. Yoğun trafik yarattığı ekolojik sorunlar dışında ciddi anlamda zaman ve para kaybına yol açmaktadır. Öte yandan

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

toplu taşıma hizmetlerinin sayısı, sıklığı, kapsamı ve kalitesi sorunludur. Dahası toplu taşıma hizmetleri yerel yönetimce sübvansede edilse de toplumun geniş kesimleri için ödenebilir bir hizmet değildir ve kent içi hareketlilik büyük ölçüde kısıtlanmaktadır.

Mevcut özel araç kullanımını tetikleyen ulaştırma politikaları mevcut yolları onarmaya, yeni yollar açmaya, köprüler yapmaya, yeni araçların üretilmesine, yakıt tüketimine, kenti araçların hareketine göre tasarlamaya, kent ekolojisini bozmaya mecbur bir sistemdir. Bu anlamda ekonomik, ekolojik, toplumsal ve mekansal maliyeti yüksek bir sistemdir.

Halen kısmen sübvansede edilen toplu taşıma hizmetlerinin kent ölçeğinde tamamen sübvansede edilerek ücretsiz hale getirilmesiyle hem ekonomik, hem ekolojik hem toplumsal hem de mekansal kazanımlar olacaktır. Bu uygulamada ilk şart elbette artacak olan yolculuk talebini karşılayacak sayı ve nitelikte ulaşım hizmeti sunmak üzere yeni toplu ulaşım araçları sağlamaktır. Bu ücretsiz hizmetin kalitesi arttıkça faydalanmak isteyenlerin sayısı artacak ve özel araç kullanımı azalacak ve ciddi bir ekonomik tasarruf söz konusu olacaktır. Özel araç kullanımının azalması yakıt tüketiminin azalması daha az çevre kirliliği ve daha az kaza anlamına da gelmektedir.

Dahası ulaşımın ücretsiz hale gelmesiyle kent içi hareketliliği kısıtlı olan toplum kesimlerinin kenti tanıması, görmesi, sahiplenmesi mümkün hale gelecek, sosyal mekansal ayrışma azalacak, hizmetlere erişim artacaktır. Nitekim İstanbul'da henüz boğazi görmemiş okul çağındaki çocukların ve ev kadınlarının varlığı sıkça dile getirilmektedir. İstanbul'da bir toplu ulaşımın ortalama ücreti 1 TL'dir. Kaba bir hesaba 4 kişilik bir ailenin iş, eğitim, sağlık, alışveriş, dinlenme gibi nedenlerle ayda yaklaşık 250 yolculuk yaptığı, bunun 250 TL anlamına geldiği, ortalama gelir düşünüldüğünde bu miktarın ciddi bir gider kalemi olduğu ve tam da bu sebeple birçok aile bireyinin kent içi hareketliliğinin son derece düşük olduğu düşünülebilir.

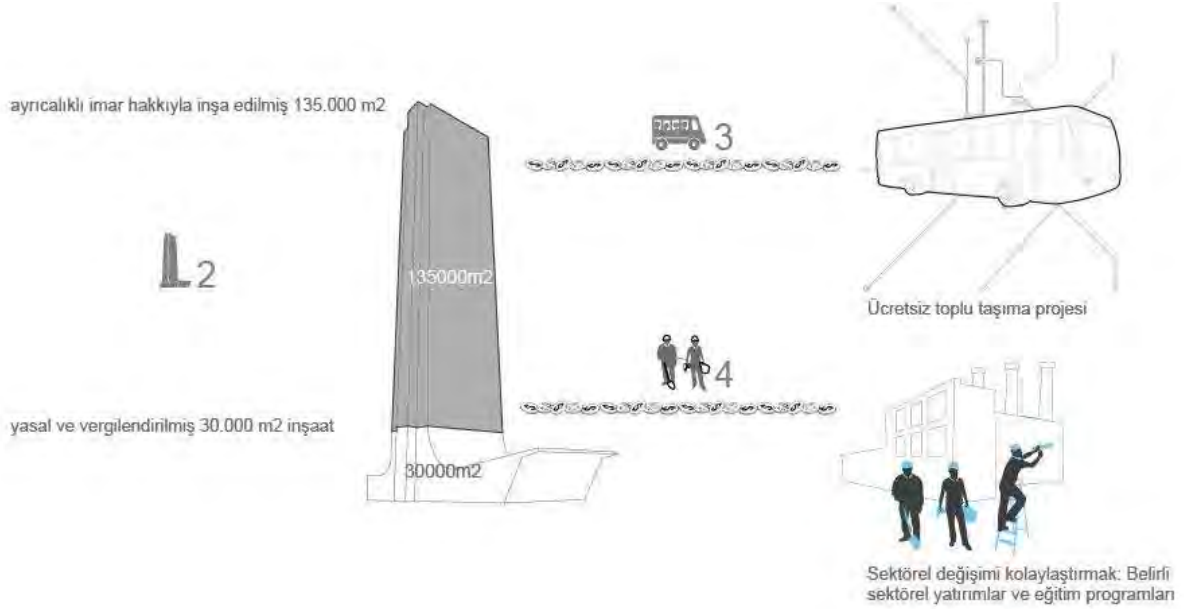
Ücretsiz toplu taşımanın gelişmesiyle yeni yollar, viyadükler, tüneller, köprüler inşa etmeyi, otoparklar üretmeyi gerekli kılan otoyol bağımlı kentsel politika da terk edilebilecek, kentler, caddeler, meydanlar, kamusal alanlar araç geçişi değil insan öncelikli olarak tasarlanabilecektir. Ayrıca toplu taşıma araçlarına özel şerit ayrılmasıyla daha hızlı ve konforlu yolculuk imkânı sağlanacaktır.

Bu hizmetin tamamen sübvansiyonu örneğin özel araçlardan alınan lüks tüketim vergisinin bir miktar artırılmasıyla, ya da kentsel rantın kamuya aktarılmasıyla mümkün olabilir. Daha çok toplu taşıma aracı için gerekli ilk yatırım maliyeti sağlandıktan sonra model kendini finanse eden ve uzun vadede çok daha düşük maliyetli bir sistemdir. Bilet, kart, ücret vb. uygulamalar olmadığından işletme maliyeti ve kolaylığı söz konusudur. Toplu ulaşımın ücretsiz olduğu bir kent, yaşayanları kadar turistler ve ziyaretçiler için de son derece cazip ve keşfedilmeyi bekleyen imkânlar sunar ve bir tercih nedeni haline gelir.

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

Sonuç: Yaşanabilir Kente Dair Bütünleşik Bir Senaryo

Buraya kadar bahsi geçen önerileri bütünleşik bir senaryo olarak düşünmek mümkündür. Bu düşünmeyi kentin 2000 sonrası temel politikası olmuş olan dönüşümün izini sürüp, ilk ve en popüler örnek olan Sulukule ve Avrupa'nın en yüksek binası olan Sapphire üzerinden, ulaşım, istihdam ve kamusal alan kullanım sorunlarını düşünerek yapmak mümkündür:

- **Geleceğin İstanbul'unda kentsel arsa üzerinde yaratılan spekülatif rantlar sermaye biriktirme aracı olmaktan çıkarılıp kamuya aktarılacak, kentin lehine kullanılacaktır:** Örneğin, sadece Türkiye'nin değil tüm Avrupa'nın en yüksek binası olarak İstanbul'da inşa edilen Sapphire Binasının hikayesi yeterince aydınlatıcıdır: İstanbul 4. Levent'te inşaat yapma hakkının arsa büyüklüğünün 2.5 katı (E=2.5) olduğu bir bölgede yükselen bu gökdelenin arsa büyüklüğü 12.000 m²'dir. Buna göre 30.000 m² inşaat izni olan binanın mevcut inşaat alanı 165.000 m²'dir. Konumuz itibariyle, kaçak yapılan 135.000 m²'lik kısmı yasallaştıran, meşrulaştıran ya da görünmez kılan ayrıcalıklı imar hakları ve imar yönetmeliğindeki çeşitli cambazlıklara ilişkin tartışmaları bir kenara bırakıp işin ekonomi-politiğine bakmak daha yararlı olacaktır. Binanın bulunduğu yerdeki gayrimenkul m² birim fiyatları 8-10 bin Euro civarındadır. Böylece bu ayrıcalıklı imar hakkı ile binasını yükselten yatırımcı Holding'in 1 milyar Euro civarında bir ek kazanç sağladığını, bu miktarın da İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2011 bütçesinin⁴ 1/3'üne karşılık geldiğini düşünmek reel üretimden kentsel yatırımlara kaymayı açıklayacak güçtedir.
- **Geleceğin İstanbul'unda toplu taşıma hizmetleri sübvansede edilerek kentçi ulaşım herkes için ücretsiz ve mümkün hale getirilecek, kent içi hareketlilikler artırılabilecektir:** Sapphire örneğinde olduğu gibi Büyükşehir Belediyesi bütçesinin 1/3'ü büyüklüğünde bir gelir tüm kentliler ve ziyaretçilerin

⁴ Sayıları 25'i aşan İstanbul Büyükşehir Belediye İktisadi Teşekkülleri bütçelerinin toplamı ise 2011 itibariyle Konsolide Bütçe olarak 9 milyar Euro olarak belirlenmiştir.

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

özgür dolaşımını mümkün kılacak bir ücretsiz toplu taşıma sistemini finanse edebilmektedir. Ücretsiz kent içi ulaşım özel araç kullanımını sınırlandıracak ve kentin en temel sorunlarından biri olan trafik ve buna bağlı gürültü, kirlilik gibi ek sorunlar yeni yatırımlar yapılmaksızın çözülecektir. Ayrıca kent herkes için erişilebilir, deneyimlenebilir hale gelecek, toplumun dezavantajlı kesiminin bütçesine önemli bir katkı yapmış olacak, kent içi hareketlilik ile sosyal mekansal ayrışmalar önlenecek, kent daha demokratik ve erişilebilir hale gelirken kent hakkı gerçekleşecektir.

- **Geleceğin İstanbul'unda ekolojik kamular kent bütününe yayılacak ve kent çok daha fazla rekreatif imkanlar sunarken, ekolojik hassasiyeti bulunan bölgeler korunmuş olacaktır:** İstanbul'un yerleşik alanında, boğazda, kıyılarda ve vadilerde kamunun kullanımına açık kamusal alanlar düzenlenecek, kentin kuzeyinde yer alan orman, su havzası, kıyı gibi ekolojik alanlar da ücretsiz kent içi ulaşım ile toplumun geniş kesimlerince kullanılabilir, böylece ekolojik kamular hem erişilebilir hem de denetlenebilir olacak, yani kullanılarak korunabilecektir. Kentliler İstanbul'un hediyelediği coğrafyasından yararlanırken, kentin yaşanabilirliği artacaktır.
- **Geleceğin İstanbul'unda sektör işgücü uyumunu geliştirmek üzere işgücü eğitim programları olacak ve yatırımcıyı yönlendiren danışmanlık destekleri bulunacaktır:** Sektörel değişim insan merkezli bir bakış ile gerçekleşecek, kamu bir yandan işgücünün gelişen sektörlerde istihdam olanağını artıracak eğitim programları düzenlerken, yatırımcıları da doğru sektör, ölçek ve bölgeye yönlendirerek atıl ve başarısız yatırımları engelleyecektir. Kentteki vasıfsız, ya da düşük nitelikli işgücü kentteki sektörel değişim ile çaresiz ve işsiz hale gelmeyecek, vasıflı, yapabilir, kendini gerçekleştirebilir bir kentli nüfus haline gelecektir.
- **Geleceğin İstanbul'unda kentlileri yerinden etmeksizin onlara güvenli ve huzurlu bir barınma imkânı sağlayan başka bir kentsel dönüşüm sözü konusu olacaktır:** Kentteki yapı stoğunu ve kentsel dokuyu bütünüyle yıkıp yeniden yapan, yeni bir sınıfsal harita öngören, inşaat sektörünü geliştirmeye dayalı bir imarcı anlayış yerine mahallelilerin yerinden edilmediği, kentlilerin daha güvenli ve yaşanabilir bir kentselliği kurmaya bizzat fikri ve emeğiyle katılabildiği, yapıları basit onarım, esaslı onarım ve yeniden inşa gibi seçeneklere göre düzenleyen çok daha ekonomik ve toplumsal bir çözüm mümkündür. Örneğin Sulukule'de yerel topluluk ve kent aktivistlerinin ürettiği alternatif projede mahallenin yüzlerce yıllık kentsel dokusu sokakları ve nitelikli evleriyle korunmuş, kimi binalar basit kimleri esaslı onarımla sağlıklılaştırılmış, sadece ekonomik ömrünü doldurmuş yapıların yerine ödenebilir ve yerel halkın taleplerine uygun yapılar üretilmiş, yerel işgücüne uygun sektörel eğitim ve iş olanakları yaratılmış, böylece yerel halkı yerinden etmeyen ve yaşam kalitesini yükselten yaşanabilir kentsel proje üretilmiştir.⁵

⁵ Bu alternatif mevcut TOKİ projesinden maliyet olarak 3 kat daha ekonomik olmasına rağmen kent rantlarının yağmalanması düşüncesiyle tercih edilmemiştir, nitekim halen sürdürülen ve İstanbul İdari Mahkemesince iptal edilen projenin değerlendirme hesapları 128 milyon TL civarında bir yatırımın 433 milyon TL rant ürettiğini ortaya koymuştur.

Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

İstanbul'un yaşanabilir bir küresel kent olması için küresel akışları çift yönlü olarak çoğaltan, akışların kalitesi ve çeşitliliğini artıran bir kent yönetimi anlayışına ve bu anlayışın yaygınlaşmasına gereksinim vardır. Sadece ve sadece, yaşayanların sevdiği, yaşanabilir bir İstanbul küresel bir kent haline gelebilir.

İstanbul'un geleceği için yaratıcı, fütüristik tahayyüllerin gerçekleşmesi için hemen bugün demokratik, katılımcı, çağdaş, insan odaklı politikalara gereksinim vardır. Şehir dediğin insandan gayrı ne ola ki?

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

Kaynakça

- Alkire, S. 2002. *Valuing Freedoms. Sen's Capability Approach and Poverty Reduction*, New York: Oxford University Press.
- Appadurai, A. 1990. Disjuncture and Difference in the Global Economy, In: *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. Ed: Featherstone, M. London: SAGE Pub. Ltd.: 295-310.
- Bora, T. 1997. Türk Sağının İstanbul Rüyaları. *Mediterraneans 10*, İstanbul Özel Sayısı, Sonbahar.
- Brugmann, J. 2009. *Welcome to the Urban Revolution*. New York: Bloomsbury Press.
- Crocker, D. 2006. The capability approach and deliberative democracy. *Briefing of the Human Development and Capability Association*, 4, pp. 4–6.
- Ellerman, D. 2001. Helping people help themselves: autonomy-compatible assistance. In: *The New Development Compact: Toward a Comprehensive Strategy*. Ed. Hanna, N. and Picciotto, R. Washington, D.C: The World Bank.
- Erder, S. 1997. *Kentsel Gerilim*, Ankara: Um:ag Yayınları.
- Fainstein, S. 2010. *The Just City*. New York: Cornell University Press.
- Florida, R. 2002. The Economic Geography of Talent. *Annals of the Association of American Geographers*. (4): 743–755.
- Global City Competitiveness Index 2012, http://www.managementthinking.eiu.com/hot-spots.html?quicktabs_content=research [erişim 14.09.2012].
- Global Cities Index 2012, <http://www.atkearney.com/gbpc/global-cities-index> [erişim 14.09.2012].
- Harvey, D. 2003. *Sosyal Adalet ve Şehir*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. 2008. *Umut Mekanları*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. 2009. Kent Hakkı, Çev. Meriç Kırmızı, Sendika.org, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=22579 [erişim: 03.04.2012].
- Keyder, Ç.1993. *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. 2000. *İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. 2010. Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi. İçinde: der. Ç. Keyder, *Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv Merkezi Yayınları.
- Knox, P. L. 1995. World Cities in a World System. In: *World Cities in a World System*. Ed: P. L. Knox and P. J. Taylor. Cambridge: Cambridge University Press: 3-20.
- Mimdap 2009, *Urban Age İstanbul Konferansı – 1. Bölüm*. <http://www.mimdap.org/w/?p=27447> [erişim: 07.12.2009].
- Nussbaum, M. 2000. *Women and Human Development: The Capabilities Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Page, B., Oliveira, L., Bulut, Ö., Evren, B. ve Bakkaloğlu, B. 2009. Urban Age City Survey. İçinde: *İstanbul City of Intersections*. s. 40-43.
- Pratt, A. 2010. Creative Cities: Tensions Within and Between Social, Cultural and Economic Development: A Critical Reading of the UK Experience. *City, Culture and Society* 1: 13–20.
- Sassen, S. 1991. *The Global City*, Princeton University Press.

Şehir dediğın insandan gayrı ne ola ki?

Sassen, S. 2009. The Immutable Intersection of Vast Mobilities. Urban Age City Survey. İçinde: *Istanbul City of Intersections*. s. 5-6.

Scott, A. 2004. Cultural-Products Industries and Urban Economic Development: Prospects for Growth and Market Contestation in Global Context. *Urban Affairs Review* (4): 461–490.

Sen, A. 1999. *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.

Sennett, R. 2010. Capitalism and the City: Globalization, Flexibility, and Indifference. In: *Cities of Europe*, ed. Kazepov Y. Blackwell Publising. s. 109-122.

Sosyal, L. 2010. Kentin Geleceği/Gelecekleri: Yeni Yüzyıla Uyumlu İstanbul. İçinde: der. Göktürk D, Sosyal L. Ve Türelî İ. *İstanbul Nereye?*, İstanbul, Metis Yayınları.

Strutz, J. 2008. *Inventing the Authentic – Expatriates in Beyoğlu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Urbino Üniversitesi, İtalya.

The Mori Memoriam Foundation 2009. *Global Power Cities Index 2009* http://www.mori-m-foundation.or.jp/english/research/project/6/pdf/GPCI2009_English.pdf [erişim 14.09.2012].

TUIK 2011: İstatistiklerle Türkiye/Turkey in Statistics 2011.

Uğur, A. 2010. Küreselleşme ve Türkiye’de Medya. İçinde: der. Ç. Keyder, *Küreselleşen İstanbul’da Ekonomi*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv Merkezi Yayınları.

UNRISD 2010, *Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics* <http://www.unrisd.org/publications/cpi> [erişim 10.09.2012].

Urry, J. 1999. *Mekânları Tüketmek*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

World Bank Statistics 2011, *High-technology exports (% of manufactured exports)* <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries?display=default> [erişim 14.09.2012].